

Sublak

**Rebolusyonaryong Magasin
Pangkultura sa Panay**

Tuig 21, Numero 1

Pebrero 2004

Kaundan

<i>Sulat gikan sa Editorial Board</i>	3
<i>Mga Binalaybay</i>	
Digma	6
Hangaway	7
Paghigugma	9
Binalaybay	10
Babae nga Hangaway	11
Pasidungog	12
Dungganon Ka	13
Mga Ambahanon kay Gima	15
Kaingin	16
Binalaybay para kay Daddy	17
Magbato ka kag indi Mag-ampo [walay tig-ulo]	19
20	
Ambahanon para kay Innoh [walay tig-ulo]	22
23	
Demolisyon Untaton	25
Pangingpadlos	26
Ka Lik-ay	27
Senaryo	28
Kahapunanon	
29	
Taghatag Kabuhi	30
Maso kag Garab	31
Mamumugon, sahi nga manughilway	32
Kapat-uran	33
<i>Mga Ambahanon</i>	
Grupong Binuligay	35
Igpahu	36
Ambus sa Malinao	38
Kasaysayan sang Baryo	
40	
<i>Malip-ot nga Sugilanon</i>	
Dalugdog sa Septyembre	43
Tinipik sang Kasaysayan	55

Sulat Gikan sa Editorial Board

Liwat naton ginapaggwa ang Sublak. Rebolusyonaryo ini nga publikasyon sa patag sang panulat kag taliambong sa Panay. Para ini sa inyo—bilang mga katapu sang Partido, Pulang Hangaway, aktibista, organisadong masa sa nagkalain-lain nga sektor kag mga kaalyado sa kaumhan kag kasyudaran. Ang kaundan sini halin man sa inyo buhi nga mga inagihan. Mga inagihan paano naghugpong sa husto nga panan-awan kag nagrebolusyon batuk sa sayup nga kaisipan kag makasahi nga kaaway, sa pagpamuno sang Partido.

Katuyuan sang Sublak nga mapopularisa ining mga inagihan nga ginasalaming sang mga ambahanon, binalaybay, sugilanon, kag mga taliambong nga lunsay tanan nadihon sa tunga sang masingki nga paghimakas. Nagabulig ini hatag inspirasyon kag nagapadabdab sang balatyagon sa padayon nga paghiliusa kag paghimakas diin man kag ano man ang mga rebolusyonaryong hilikuton nga ginatungdan.

Agud dugang mapopularisa, sarang ninyo makumbinar ang kaundan sini sa iban pa na pang-teatro nga porma sa paghiwat masmiting, selebrasyon, pasidungog kag iban nga pulitikal nga mobilisasyon sa Partido, hangaway kag masa upod ang mga kaalyado. Konsiderahon namon ang inyo mga suhestyon kag ginabuyok ang padayon nga pagtipon kag pagbalay sang mga pangkultura nga inobrahan nga nabase sa eksperyensya sang masa kag ginhimo nila. Ini labi na sa kubay sang mga mangunguma, mamumugon, mangingisda, tumandok, kababaihan kag pamatan-on.

Hangkat man ini sa mga aktibista pangkultura sa labi pa gid nga pagpauswag sini paano epektibo nga isaylo sa panulat kag taliambong kag iban pa nga kultural nga porma ang tunay nga handum kag paghimakas sang malapad nga masa. Dugang nga magtukib, magmatinugahon kag magpasakop sa kumprehensibo nga hilikuton. Ginahimo naton ini samtang

ginakaptan ang pungsudnon nga kinaiya sang kultura, syentipiko nga panan-awan kag pamaagi, kag para sa masa. Ginatib-ong naton ini batuk sa kultura nga ginapalapnag sang nagaharing sistema nga mapang-ulipon, desparatis kag haum-haum ang panan-awan kag nagaserbi sa imperyalismo, dalagku nga kumprador burgesya kag agalon nga maylupa.

Sa sini nga pamaagi—pagpopularisa, pagbayluhanay ideya kag konstruktibo nga kritisismo, pagbuyok sa padayon nga pagtipon kag pagbalay base sa inagihan sang masa kag pagkaput sang rebolusyonaryong linya—mapauswag naton kag mapalambo ang nagasublak nga kultural nga porma kag mauswagon ang kaundan. Kag ini nagaangkla kag nagaserbi sa huluhalingang nga pagpasulong sang rebolusyonaryong hilikuton kag kabahin na diri ang hilikuton sa edukasyon kag propaganda.

May garantiya kita nga husto nga linya sa pagpaabanse sang aton hilikuton kag nahim-os na ang Ikaduha nga Dunganon nga Kahublagan sa Pagpanadlong. Pagkatapos sang dalimuos sang paglihig nga may nagakalapulak kag ang masalimuot nga pagpanadlong sa Panay, nakita na naton ang pagbawi—ang pagsublak kag umpisa nga pagpamukadkad.

Ululupod naton nga hugpungon kag padabdabon ang balatyagon agud dag-on ang paghimakas. Lubos nga sikwayon ang pagpang-alang-alang kag ipapanalupsop sa aton kaugalingon ang husto nga pagkamakahas kag opensiba nga postura. Indi pagpalampason ang panahon, wala sang panahon nga mausik. Magsulong sang madasig kag mapagsik! Hilubson ang pagpamukadkad kag angkunon ang dugang nga mga kadalag-an!
#

--Editorial Board
Sublak

Digma

Bawat masagi
Ang talim ng damo
Gasgas at sugat
Ang naiwan...
Ngunit,
Bawat maapakan
Ng mga paa
Sa lupaing maputik
Lumalalim ang pagkabaon,
At sa bawat hakbang
Ito'y nag-iiwan ng tanda,
Nagtatakda ng panahon
Habang mahigpit
Na hinawakan ang baril
At handa sa pagharap
Ng digma.

- Ka Lyn

Gyera

*Sa tagsa ka pagsagaid
Sang talom sang haras
Bakiras kag pilas
Ang nagapabilin...
Apang,
Ang tagsa ka malapakan
Sang mga tiil
Sa malao nga duta
Nagadalom ang pagkalubong
Kag sa tagsa ka tikang
Nagabilin ini sang palatandaan
Nagatalana sang panahon
Samtang hugot
Nga ginakaptan ang pusil
Kag handa sa pag-atubang
Sang gyera*

Hangaway

Owa pa nagabutlak ang adlaw
Ang hangaway nagabugtaw
Sa kada pagbangon sa aga
Dayon niya gawa-gawa
Pak, *pouch* ginasukbit
Bartil ginabitbit.

Pag-abot sang oras
Nga ang adlaw na nagasilak
Sa dabdab sang kahoy nga ayo
Ginasalang na ang kaldero.

Pagkatapos kaon
Sila matililipon
Magatasa, papanaog hilikuton
Kag magsawayanay dayon.

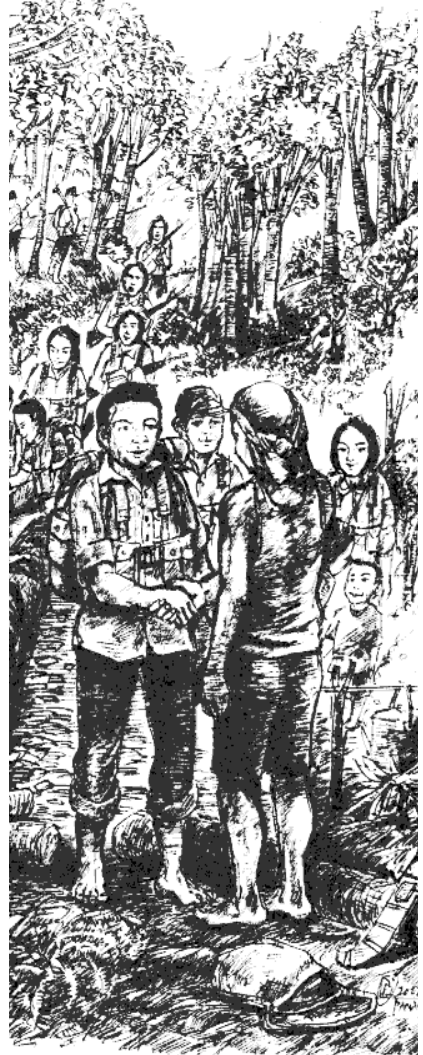
Init, ulan, sila nagamartsa
Padulong sa kon diin may masa
Sa pag-abot dayon nila pangamusta
“Nay, Tay, nagkitaay liwat kita.”

Dayon ang masa nagahanda
Sang ano man nga pagkaon nga makita
Palawan, saging nga espanyola
ukon mestisa
Dugang pa ang dalagku nga putyuka.

Nagaatubangay ang kaupod kag masa
Imo makita ang kahidlaw sa ila guya

Samtang nagakaon, sila nagaistorya
Mga nagkalatabo kag paglubad
sang mga problema.

Panghimulos kag pagpamigos lapnagon
Mga kriminalidad sa palibot naton
Opisyales sang gubyerno
Mangkurakot kag magpanunto.

Gani ang NPA nagapadayon
Nga nagasulong sang rebolusyon
Mga mangunguma kag trabahador
Sa aton kawsa nagaugyon.

Tanan nga pumuluyo
Sa syudad man ukon sa kaumhan
Tanan magbuylog sa paghimakas ta
Para maagum ang kahilwayan ta.

--Liwayway Paglaum

Paghigugma

Paghigugma, paghigugma
Sa diin ko ikaw makita?
Paghigugma, paghigugma
Ngaa nagapanago ka?

Mabuhay nga ginapangita
Sa balay, simbahan,
Karsada, eskwelahan,
Pero indi makita
Ang matuod-tuod
nga paghigugma.

Ay, ay! Rogya gali,
Hambal sa akon
Ang matuod-tuod nga gugma

Ang pagserbisyo sa masa
Sa mataas nga kabukiran
Pak ginapas-an
Armalayt ginapas-an
Kabuhi igahalad
sa banwang pinalangga.

Lidayway Paglaum

Binalaybay

Ginlampuwasan ko...
Ang isa naman ka tuig
Nga pagpanglabbayon
Sa masiot kag maliko,
Igangan kag dalingagon
Nga dalan sang kagulangan.

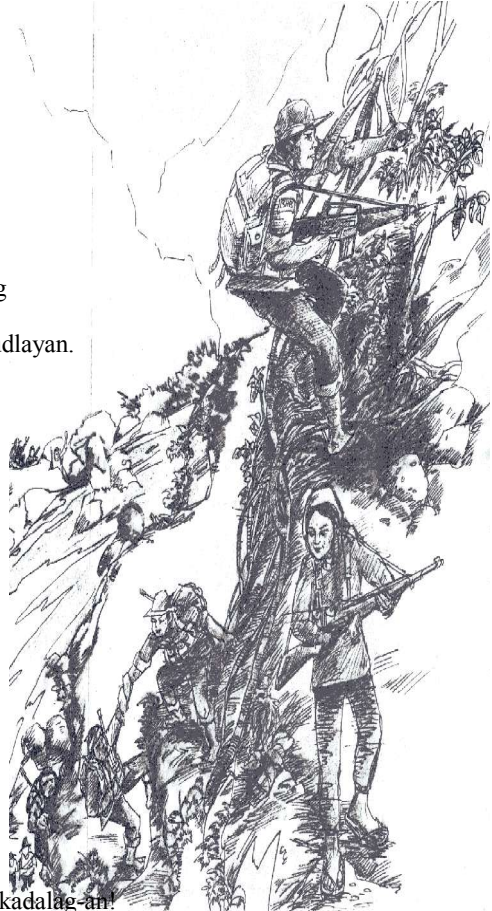
Nabulong ko...
Ang akon kauhaw
Sang malamig nga tubig
Nga nagailig halin
Sa matin-aw nga busay.

Nataklad ko...
Ang mataas nga bukid
Sa tunga sining kagulangan
Nga bisan sa pagtangla pa lang
Sa iya kunsaran
Ginbatyag ko hamak nga kabudlayan.

Nadula ko...
Ang kakapoy
Sa mapinalanggaon
Nga dapulay sang hangin
Kag mainit nga lalantunon
Sang mga kapispisan.

Napabaskog ako...
Sang nagabanaag nga bituon
Kag handum nga matukib
Ang tinago nga kagayon
Sining kagulangan.

Napat-ud ko...
Wala ako nagsayup
Nga ang solo nga banas
Sa katumanan sang handum
Yari sini nga kagulangan—
Ang masa, rebolusyon asta sa kadalag-an!

-Ria Sidla

Babae nga Hangaway

Ang mga kaupod tumalagsahon
Maiklas, makahas, matinugahon
Mutya sang tumandok nga isganan
Hangaway nga bag-o, angay tularan.

Kaupod, dugang nga kaisog, kapagsik kag kalig-on
Indi magpadala sa kahuyangan sang balatyagon
Dugo mo man mag-awas, kabuhi ihalad
Babae nga hangaway, dugang nga kapag-on!

- Ka Kris

Pasidungog
(*halad sa martir*)

Kalayo sang paghimakas padabdabon naton
Kainit sa nagapadayon sa pagsulong
Sang mga inanak sang banwa nga nanindugan
Sa paghalad sang kabuhi para sa kahalwayan.

Sa kahawaan ibayaw naton ang bandera
Iwasiwas sa hangin nga padayon sa pagdapyo
Bagyo sang kaisog, Dungganon nga Unos ang dala
Sa kaumhan kag dalanon nagpapula.

Diri sa duta-
Sa dutang manggaran ang palahuyan sang lawas
Balatyagon, matambok nga binhi sang paghimakas
Abyan kag kasalo sang
Mangunguma nga gin-alagaran.

Kag sa tubig-
Tagtambal sang kauhaw
Sang Hangaway sang pumuluyo,
Tamda ining simbolo sang kaputli
Sa interes sang kawsa nga mahilway.

Maghiliugyon ang mga kusog
Nga tampad sa pagpanindugan,
Pasidunggan, yaring martir
Nga sa banwa nanging baganihan
Paagi sa hugot nga pagkomiter
Sang dugo kag balhas
Para sa kadalag-an!

- Ka H.

Dungganon Ka

(halad kay Ishmael Giganto ukon Ka Bob)

Kaupod, ikaw naghimakas
Sining dutang natawhan
Agud hawanan, marikot nga dalan
Gin-antus mo ang tanan
Malamig nga huyop sang hanging amihan
Subong man ang malamig nga dapyang nabagatnan
Mabakod ka nga nagpanindugan
Sa prinsipyo nga imo ginkaptan.

Ikaw, kaupod, nagsakripisyo,
Banwa labaw sa tanan
Isa ang tinutuyo, masa alagaran
Kasubong sang bulawan
Ikaw wala nagalubad
Kag wala nagakalingkang
Sa madamo nga problema nga nasumalang...

Kaupod, kumander nga isganan
Kadre sang Partido, maisog ka nga nakigsumpong
Sa mga pasista kag berdugo nga sakon
Ang ginbilin mo nga banas
Amon ini padayon nga usuyon...

Kaupod, ang imo kamatayon,
Buhi sa amon tagipusuon
Dugo nga gin-ula sa suba sang Sibagwan
Ini ang nagabunyag sa malapad nga kabukiran...

Kaupod, baganihan ka sang tumandok
Baganihan ka sang mamumugon kag mangunguma
Baganihan ka namon
Baganihan ka sining rebolusyon!

- Ka Mai

(ginbasa sa miting-pasidungog kay Ka Bob)

Songs for Gima

Reading your poems

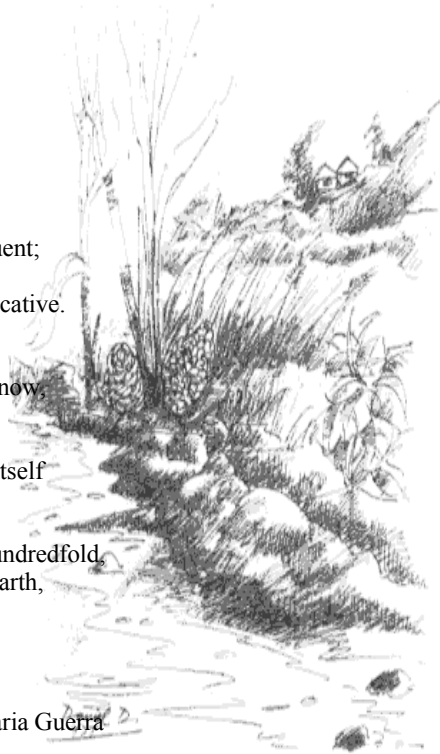
drinking in the sunrise-
shaded voice of your poems:
clear, thirst-slaking
plain, without guile,
like the voice of the masses,
whose lives you've drank and spoken of
when they speak of their oppression
and of the radiant dream-fabric they weave

*made of tensile thread
monsoon-fed,
refined then shaped
in the purifying fires
of the revolution.*

when they speak of you
and of others like you,
their most graceful poem,
they become most eloquent
as the rains in seedtime are eloquent;
they become most evocative,
as the rich, furrowed earth is evocative.

The enemy do not now, cannot know,
mercenaries that they are,
that for every comrade that falls
our smoldering rage feeds upon itself
and becomes twofold,
tenfold, a hundredfold,
where, deep into the dark, dark earth,
into the heaving womb of earth,
our obsidian dreams become
our collective talisman.

-Maria Guerra

Mga Ambahanon kay Gima

Sa pagbasa sang imo mga binalaybay

pag-inom sa pagbutlak sang adlaw
nahagbungan nga tingog sang imo mga binalaybay
maathag, panambal sa kauhaw
walay limbong, masinaw,

katulad sang tingog sang masa,
nga ila'ng kabuhi, imo ginsuklob kag ginpulong,
kon sila maghambal sang ila kapigusan
kag sang nagaidlak nga dalamguhanon, hablon nga ila ginahabol

*human sa nagainggat nga hilo
mapino kag dayon gintabas
sa pangputli nga kalayo
sang rebolusyon.*

Kon sila maghambal nahanungod sa imo
Kag sa iban nga katulad mo
Ang ila pinakamalumhay nga mga binalaybay
Pinakamaathag, tayuyon nga nagalarawan
Katulad sang ulan sa tigtalanom
Nangin inspirasyon ang mga ini
Kasubong nga inspirasyon man
Ang manggaran kag naidas nga lupa.

Ang kaaway wala nakahibalo kag indi makahibalo
sa pagka-mersenaryo lang nila
nga sa tagsa ka kaupod nga matumba
ang aton nagabaga nga kaakig nagamakot
kag nangin doble,

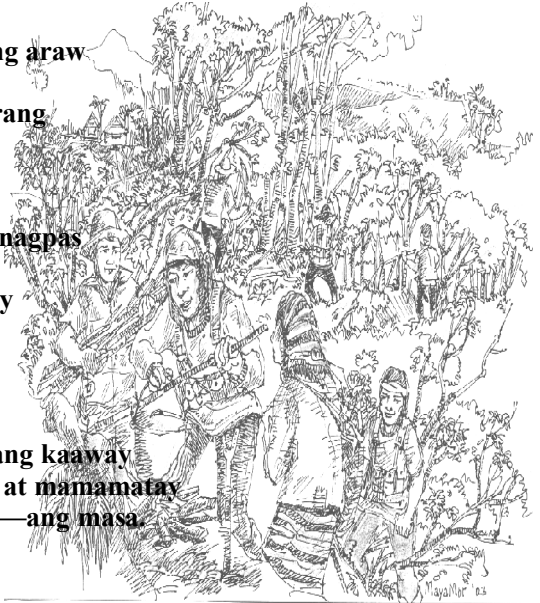
napulo ka doble,
gatus ka doble,

kon sa diin sa idalom sang madulom-dulom nga duog
sa nagaulbo nga taguangkan sang kabukiran
ang aton bantiling nga handum
nangin kolektibo nga mutya.

Kaingin

Tiningala niya ang sikat ng araw
Sumisiklab sa init
Ramdam niya ang sikmurang
Humahapdi,
Sabay hagip ng kanyang
Paningin
Ang lawak ng kanyang hinagpas
Na udyong at imelda...
Hinawi ng kanyang kamay
Ang pawis sa noo
At pinagpatuloy ulit
ang pagtapas...
Bukas, makalawa...
Ang mga damong ligaw- ang kaaway
Ay unti-unting malalanta at mamamatay
Sa harap ng Haring-araw—ang masa.

- Lyn

Kaingin

*Gintangla niya ang silak sang adlaw
Nagatagiti ang init
Nabatyagan niya ang tiyan
Nagahapdi
Dungan nga naigo sang iya
Panan-awan
Ang kalaparon sang iya nahawanan
Nga udyong kag Imelda*...
Pinahiran niya iya kamot
ang balhas sa agtang
kag ginpadayon liwat
ang pagtapas...
Bwas, kag sa masunod pa...
Ining malain nga mga hilamon—ang kaaway
Amat-amat nga malaya kag mapatay
Sa atubang sang Haring-adlaw—ang masa.*

Binalaybay para kay Daddy

(nga permi nagatinguha nga maghangup)

sadto,
nakita mo si Inday
sa tagsa ka pagsuma
kag iya pagpirma
libo-libo ang dala
 subong,
 nakita mo siya
 gasuma kag gatakus
 tantos sang paghimulos
 sang mga manupigos.

Sadto,
Nakita mo si Pato
Disenyo masterado
Ginapalangkapan sa
Iya obra-maestra.
 Subong,
 Nakita mo siya
 Isganan nga hangaway
 Upod sa paglarga
 Sang dalanon nga hilway.

Sadto,
Nakita mo si Paneng
Wala untat iskwela
Pero bola ang dala
Kay basketbol ang obra.
 Subong,
 Nakita mo siya
 Lesson plan ang dala
 Armalayt sa abaga
 Nagatuon sa masa.

Sadto,

Nakita mo pa ako
Opensiba sa kaso
Lagting nga abogado,
Sa hapon, tsuper mo.
Subong,
Nakita mo
Opensiba diri-kag-didto
Nagatuon magbayo
Sa pusil asintado.

Sadto,
Kaming mga lin-ay gintudluan mo
Amon nakilala ang sakada
Amon nakilala ang mangunguma
Amon nakita, lain kita sa ila.
Subong,
Salamat, amay, sa kinaalam mong gintugyan
Salamat sa pagbukas sining ganhaan
Dalan sang mahilwayon nga kaagahon
Sa patag-awayan, amon igadihon.

-Ka C.

Lumaban ka't Huwag Sumuko

Aking ama na nawalan ng mahal
Huwag kang sumuko at tumigil
Marami pang sa 'yo'y nagmamahal--
Ako, ang mga kasama at masa.

Ama ka ma'ng nawalan ng mahal
Ipagpatuloy mo ang laban
At alalahanin mo na ang nawala kong ina
Ay nag-alay ng buhay para sa bayan.

Magkasama tayo, Ama.

-Estrella Azul

Magbato Ka kag Indi Mag-ampo

*Akon amay nga nadulaan sang ginamahal
Indi ka mag-ampo, indi ka mag-untat
Madamo pa ang sa imo nagamahal—
Ako, ang mga Kaupod kag masa.*

*Amay ka man nga nadulaan sang ginamahal
Padayunon mo ang pagbato
Kag dumdumon mo nga ang nagtaliwan ko nga iloy
Naghalad sang iya kabuhi para sa banwa.*

Magkaupod kita, Amay.

walay tig-ulo]

Babae, diin na ang imo kahadlok?
Nгаа yadtong pitik sang ginahapo nga dughan
Walay pag-upod sa lanton sang lupok?
Nagaamba sang matam-is nga yuhom sang kaakig!

Sadtong kahapunanon yana
Ining lin-ay nga kaisog
Ginbatiti sang dutang bulawan
Ginkiblan sang pagtalangison.
Busay.
Bagtik sa panahon sang tig-ululan
Dugo.
Ginhalad sa talon sang buhi
Agud ibsan ang pagluha sang langit
Banas sa kalayo nga iwag
Sang kaingin.
Iloy, talupangda ang imo anak
Iduyan sa ambahanon sang kapispisan
Haluki sang dapyang sang
hangin sa kagab-ihon.
Init nga magakupkop
ang adlaw sa sidlangan
Sug-alawon sang kasanagon
sa kaagahon.

Ikaw, Waling-waling sining panahon
Isganan nga orkidyas
Sa patag-awayan
Sa lutak sang kasakit,
ilubong dumot mong makasahi
Kay padayon nga buhi ang lanton—
Ang imo ambahanon.

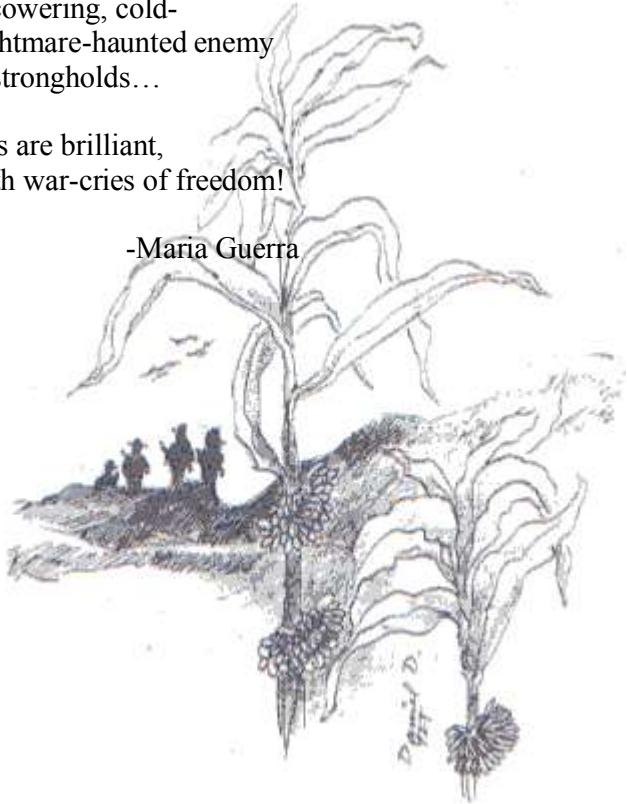
-- Ka C.

from *Songs for Innoh*

Fiercely, the flowers of the revolution
bloom everywhere, bursting in crag-
stones and purple-edged mountains
where the southwestern wind sings
of the fiery epics of valor,
seeking its place in the hedgerows
of highways and blind alleys,
overflowing into squalor
of the squatters' hovels,
of picket lines, barricades,
APCs and men in snakeskin,
startling the cowering, cold-
sweating, nightmare-haunted enemy
behind their strongholds...

These flowers are brilliant,
throbbing with war-cries of freedom!

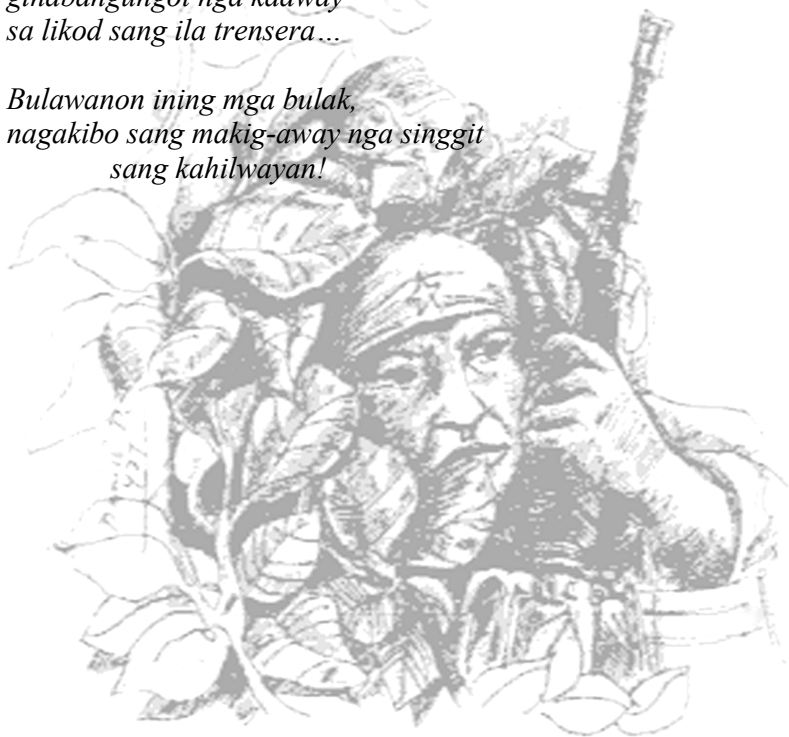
-Maria Guerra

[binalaybay gikan sa mga Ambahanon para kay Innoh]

*Sing may kaisog, ang mga bulak sang rebolusyon
nagapanglambo sa tanan nga duog, nagalulusot sa kaigangan
kag duag-lila nga kiliran sang kabukiran
sa diin nagaamba ang amihan
sang nagakalayo nga sugidanon sang kaisganan
nagapangita sang ila lugar sa pensa sang nagaidas nga
payongpong
sang mga haywey kag tago nga mga banas,
nagaawas sa pigado nga mga ultimo
sa miserable nga puluy-an sang mga iskwater
nagapanugdo sang malig-on sa tunga
sang mga piketlayn, barikada
mga APC kag mga lalaki nga nakauniporme,
nagapakibot sa nagapangupos,
mayami 'ng gapamalhas
ginabangungot nga kaaway
sa likod sang ila trensera...*

*Bulawanon ining mga bulak,
nagakibo sang makig-away nga singgit
sang kahilwayan!*

**[walay tig-
ulo]**

sa liwanag
ng kalahati
at tabinging
ngiti ng buwan

sa alab
ng yakap
ng hanging
nilalanguyan
ng alikabok

sa ilalim
ng punong
aming
kinaroroonan
mata
ko'y
wala ng lagkit
upang
pumikit

diwa
ko'y
antok na,
ayaw
pa ring
magpaidlip

ayaw
pa ring
sagutin ang
panunuyo

ng pambawing
pahinga
para sa
pangmatagalang
pakikibaka

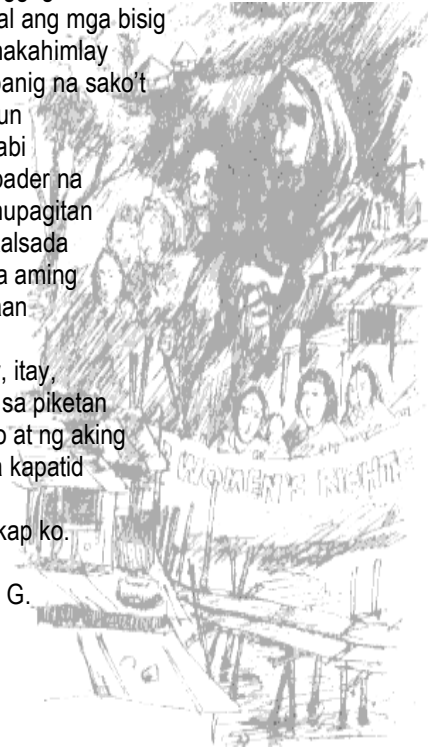
magbubukang liwayway na...

at sa pagitan
ng mga hilik
ng mga kasamang
manggagawa
pagal ang mga bisig
na nakahimlay
sa banig na sako't
kartun
sa tabi
ng pader na
pumupagitan
sa kalsada
at sa aming
higaan

inay, itay,
dito sa piketan
kayo at ng aking
mga kapatid

kaakap ko.

- Ka G.

**walay
tig-ulo]**

Sa sanaaw
sang pahak
kag kibag
nga yuhom
sang bulan

sa init
sang hakos
sang hangin
nga ginalanguyan
sang yab-ok
kag aso
sang mga salakyan

sa idalom
sang kahoy
nga amon
nahamtangan
mata
ko
wala sang
lagkit
agud
magpiyong

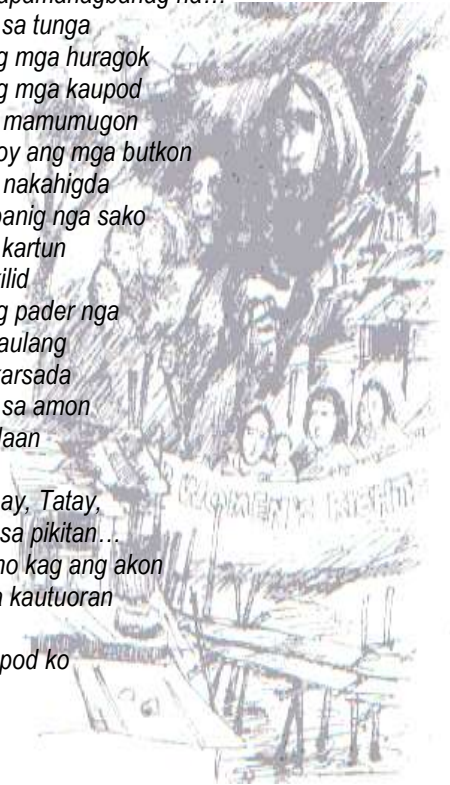
diwa ko
ginatuyo na
indi pa man

makapisok
indi ko
pa man
pagsabton
ang pangaluyag
sang pangbawi nga
pahuway
para
sa malawigan
nga paghimakas

nagapamanagbanag na...
kag sa tunga
sang mga huragok
sang mga kaupod
nga mamumugon
kapoy ang mga butkon
nga nakahigda
sa banig nga sako
kag kartun
sa killid
sang pader nga
nagaulang
sa karsada
kag sa amon
higdaan

Nanay, Tatay,
Diri sa pikitan...
Kamo kag ang akon
Mga kautuoran

Kaupod ko

Demolisyon Untaton

Malawig na nga panahon ang nakaligad
Problema sang imol sang gubyerno wala ginlubad
Tigaylo, iskwater gihapon ang ila pagtawag
Tagimata kag higko sining sosyedad.

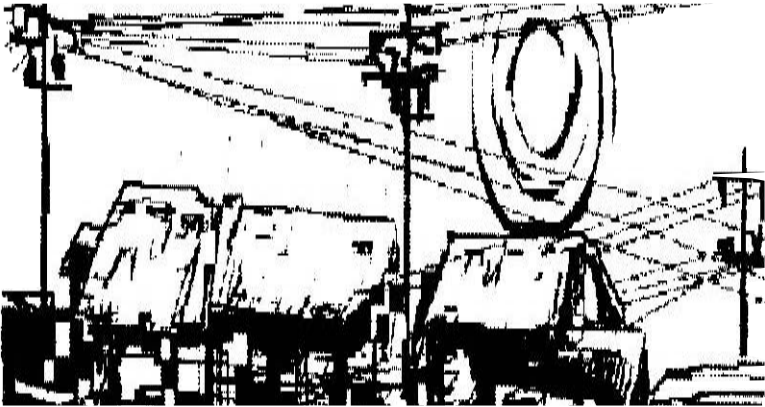
Ang mga tigbatas padayon sa pagtangis
Sa panahon nga sila mapintas nga ginademolis
San-o pa mauntat ining kabangis
Sa aton kauturan nga halos na makailis?

Polisiya nga demolisyon sang panguluhan
Tinluan sang iskwater ang banwang natawahan
Ganyaton ang dumuluong para kuno sa kauswagan
Kabaylo sang pag-antus, mga imol gatalang-talang.

Gubyerno sang Pilipinas nagpirma sa *United Nations* nga itib-ong
Nga ang pag-angkon sang puluy-an isa ka kinamatarung
Apang puni lang ini sa reaksyunaryong konstitusyon
Ang mga imol kag iskwater ginapangdemolis subong.

Tuluka, kinamatarung sang kubos wala ginapamatian
Ang ara sa poder, sirado kag may kandado ang dulunggan
Nagasilabo ang balatyagon sang gutom kag mga kibulan
Sin-o ang makapugong sa nagaindakal kag magalupok nga bulkan?

--TT

Panginpadlos

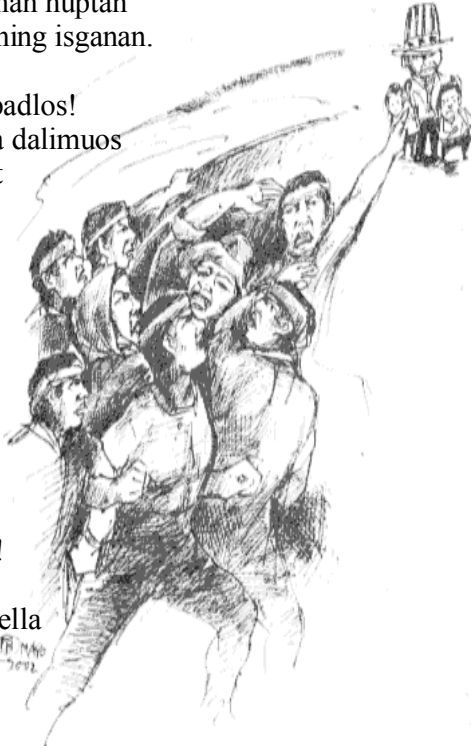
Nagalapdos sa bilog nga kalawasan
Ang latigo sang kapigusan
Gutom kag sakripisyo
Ginatakdong sa ulo
Madugay na pinamulong
Ang kahilwayan nga ginlimbong.

Buklasa! Kakasa ang takdong sa ulo
Paksia! Iwaslik ang kambod sa kalawasan
Gaway sang mga linta nga dalitan
Kon mahimo pa lang sa dughan huptan
Pusaw sa kamandang sang sahing isganan.

Magbungkaras! Magpanginpadlos!
Sa luyan sang mabaskog nga dalimuos
Sa mga gumuntang kag rikot
Sa dutang puno sang malaut
nga padihut
Anakbalhas ang magbuot!

Ibayaw,
Ugaton nga mga butkon,
Tanda sang kusog
sa kaumhan natipon
Sa bulkan pagatakson
Ibwal sang paghimakas
walay makapugong!

- Oro Estrella

Ka Lik-ay

You are the picture of my name
Vibrant beauty that defies frailness
A captive not of convention
Rising above the throng.

You are the gift to my womanhood
A new life out of my womb
Continuing the glorious story
Of mother and child in the revolution.

- Ka Nanay

Ka Lik-ay

*Ikaw ang dagway sang akon ngalan
Buhi nga kaanyag nga nagahangkat sang kaluyahon
Dili bilanggo sang kon ano ang kinaandan
Nagapangibabaw sa iban.*

*Ikaw ang dulot sang akon pagkababae
Bag-ong kabuhi gikan sa akon taguangan
Sa pagpadayon sang dungganon nga kasaysayan
Sang isa ka mag-iloy sa rebolusyon.*

Senaryo

Nanunumbat
Ang lansangan
Habang dinudurog
Ng libong gulong...
Dahil nag-aalumpihit
Sa sakit ng sikmura
Ang mga basurang yagit
Habang baluktot ang katawang
Nakahiga sa kartun
At poster ni Gloriang nakangisi.

- Ka Soliman

Senaryo

*Nagapanuknaon
Ang kalsadahon
Samtang ginadugmok
Sang linibo-libo ka ruweda...
Bangud nagakuriit
Sa sakit-tiyan
Ang layaw nga mga kabataan
Samtang nagabarikutot ang lawas
Nga nagaligid sa kartun
Kag poster ni Gloria nga nagangisi.*

Kahapunanon

Ulan, ulan
Mamunog nga ulan
Padayon nga basyahi
Sang imo matam-is
nga tubig
Ang nagabagtik
nga duta,
Bulnga ang
kauhaw
sang mga talamnan,
bulak kag kahilamunan.

Balatyagon,
Pareho sang akon
Haplusa kag kup-I
Sang imo kabugnaw,
Para tayuyon ini nga
Nga magpitik
Nga may kapagsik
Sa tunga sang
pagduso
sang makasahi
nga kawsa
upod sa masang
nagahimakas
Para sa pungsodnon
Demokrasya.

-Ka Mar

Life Giver

Dusk reddens the horizon,
Madre de cacao is lit

by innumerable fireflies
transforming the place into
an earthly constellation.

Crickets sing in cadence
dark melancholy punctuated
by chirping birds
the earth's spirit
settles at its abode.

Under the veil of darkness
Comrades stride again
sowing seeds faithfully
while others rest
an endeavor which gives life
to a dying field

- Ka Mar

Taghatag Kabuhi

*Nagapula ang gintaipan sa
kasisidmon,
Ang madre de cacao
ginapasanag
Sang di-maisip nga mga
aninipot
Kag nagkambyo sa iya
Nga mangin kabituunan sa
lupa.*

*Ang mga sirum-sirum
nagaamba sang dululungan*

*Ang kasubo sang kagab-ihon
nga gindunganan*

*Sang ambahanon sang
kapispisan
Ang kabuhi sa kalibutan
Nagapahuway sa iya puluy-
an.*

*Sa mantu sang kadulom
Ang mga Kaupod liwat nga
nagtikang
Sa matutom nga pagsab-og
sang binhi
Samtang ang iban
nagakatulog,
Isa ka pagtinguha nga
nagahatag kabuhi
Sa nagatinga nga
talamnan.*

Maso kag Garab

Maso at Karet

Karet...
Tangan ka ng
Mga taong
Nabubuhay sa putik
Sa pagbubungkal
Ng lupa at patak ng pawis,
Ng mga aliping
Lumilikha ng
Yaman sa daigdig

Maso...
Tangan ka
Ng mga taong
Hitik sa lakas-paggawa
Na biktima
Ng pang-aapi't
Pagsasamantala
Ng mga taong
Ganid sa kayamanang
lyong likha

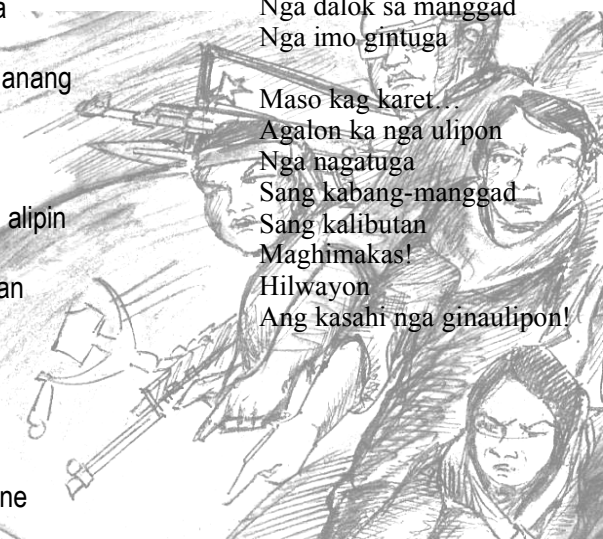
Maso at karet...
Panginoon kang alipin
Na lumilikha
Ng kabang-yaman
Ng mundo
Makibaka!
Palayain ang
Liping inaalipin!

- Ka Gyne

Garab...
Dala ka
Sang mga tao
Nga nagakabuhi sa lunang
Sa pagbungkal
Sang lupa kag pagpatulo sang
balhas,
Sang mga ulipon
Nga nagatuga sang
Manggad sang kalibutan

Maso...
Dala ka
Sang mga tao
Nga puno sang kusog-
pangabudlay
Nga biktima
Sang pagpamigos
Kag pagpanghimulos
Sang mga tao
Nga dalok sa manggad
Nga imo gintuga

Maso kag karet...
Agalon ka nga ulipon
Nga nagatuga
Sang kabang-manggad
Sang kalibutan
Maghimakas!
Hilwayon
Ang kasahi nga ginaulipon!

Mamumugon, Sahi nga Manughilway

Mamumugon ikaw, pagkabig sa produksyon kasangkapan
Sang kapitalista gamiton kay kinahanglan
Malawig nga panahon ginpigog kag ginhimuslan
Dugo kag balhas ginasuyop sang mga gamhanan
Bangud sa kasakon sa ganansya ikaw gindingutan
Ikaw ginlapak, mga kinamatarung ginpunggan.

Mamumugon ikaw, tagtuga sang manggad sang pungsod kag
kalibutan
Kaugalingon nga kusog, solo'ng ginapanag-iyahan
Ini ang hinganiban para interes sang sahi maamligan
Halin sa pagkaulipon sang mga kapitalista nga hakugan.

Mamumugon maghimakas, sahi mo hilwayon
Batuk sa mga manughimulos kag manug-ulipon
Kapigusan pamatukan, kaugalingon organisahon
Upod sa anak-balhas nga nagaantus sa kaimulon
Armadong paghimakas para sa pungsodnon nga kahilwayan
Sosyalismo ang padulungan para sa matuod nga kahilwayan.

--AGG

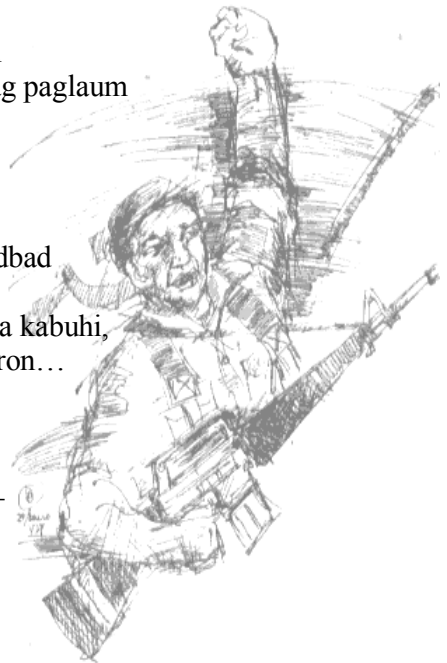
Kapat-uran

May dalamguhanon nga ginamabdos
ang di-matinog nga kabukiran
Dalamguhanon sang siglo,
ang ginahandum sang katawhan
Nga padayon ginapangita, ginakawhat
ginapakig-awayan—ang kahilwayan...
Ang iya dughan nagahimpok-himpok
sa pagkibo
Kay padayon nga nagalapta ang rebolusyon
Malawigan, sandig sa ginatudlo sang panahon
Nga bayran naton sang mahal...

May ginamabdos, nagakibo
ang kabukiran
Kag sa tagsa ka pagmura
sang adlaw sa iya likuran
Nagapangibabaw ang kasanag kag paglaum
Wala nagaatras ang panahon
Ang pinanid sang kasaysayan
padayon nga nagatiklop
Tuman kasangkad, kadalom
nga hangpon sang pagbadbad
Kay labaw pa ini sa pagtuhaw
kag pagkadula sang isa ka kabuhi,
Apang masarangan naton tungkaron...

Kag yara sa aton ang kapat-uran
Sang kadalag-an kag katumanan
Sang dalamguhanon sang siglo—
Ang handum nga kahilwayan
Sa pagpamuno sang Partido!

--MM

(Popular sa nabagatnang Panay sa tono sang 'Adelaida')

A E

Sa inyo nga tanan nga 'gapalamati

Kag handa maghangup kansyon kong pinili A

Ako magapatpat walay pagpangindi D

E A

Mga inagihan, liksyon nga bahandi.

(pareho ang kordes sa tanan nga istansa)

Kitang mangunguma, puno kinaalam
Baliskad sa sugid nga wala naman-an
Sa pagpauswag sang aton kabuhian
Damong pamaagi kitang matukiban.

Sa tunga sang puraot natong pagkahimtang
Sa gasto sa uma indi makasarang

Grupong binuligay aton nausuhan
Subong nagalapnag diri sa kaumhan.

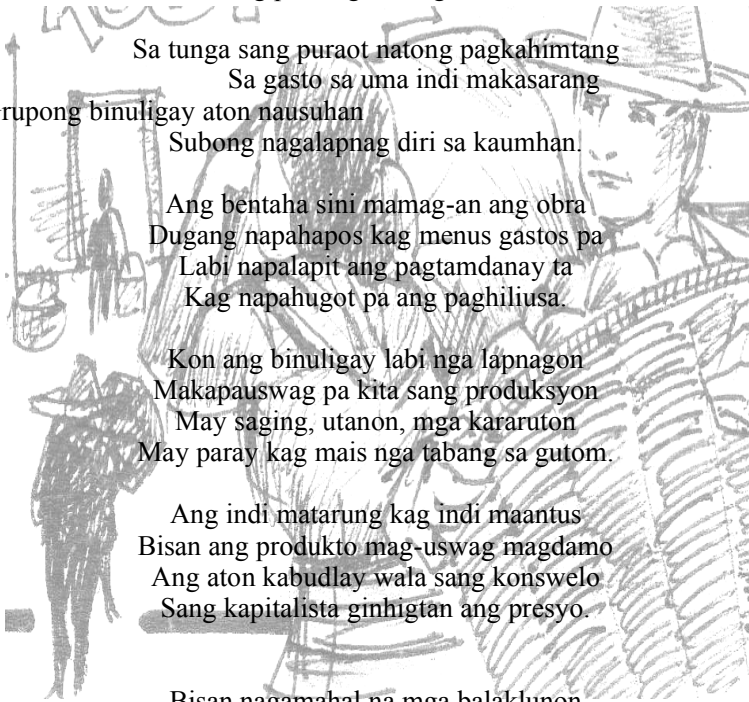
Ang bentaha sini mamag-an ang obra
Dugang napahapos kag menus gastos pa
Labi napalapit ang pagtamdany ta
Kag napahugot pa ang paghiliusa.

Kon ang binuligay labi nga lapnagon
Makapauswag pa kita sang produksyon
May saging, utanon, mga kararuton
May paray kag mais nga tabang sa gutom.

Ang indi matarung kag indi maantus
Bisan ang produkto mag-uswag magdamo
Ang aton kabudlay wala sang konswelo
Sang kapitalista ginhigtan ang presyo.

Bisan nagamahal na mga balaklunon
Produkto sa uma barato gihapon
Ang kilo sang paray syeti tubtub otso
Singko tubtub says ang mais nga *yellow*.

Dugo na kag balhas nag-agay sa lawas

Sang mga mangunguma lang ang makapatubas
Ang handum kag dumot nga makatibawas
Sa tuman nga gutom siya ang makahaw-as.

Sa baylo manalaw labi nga magtuon
Aton kinaalam dugang pauswagon
Sang walay kataka puno sang katutom
Agreb lang ang dalan sang aton nga handum.

Igpahu

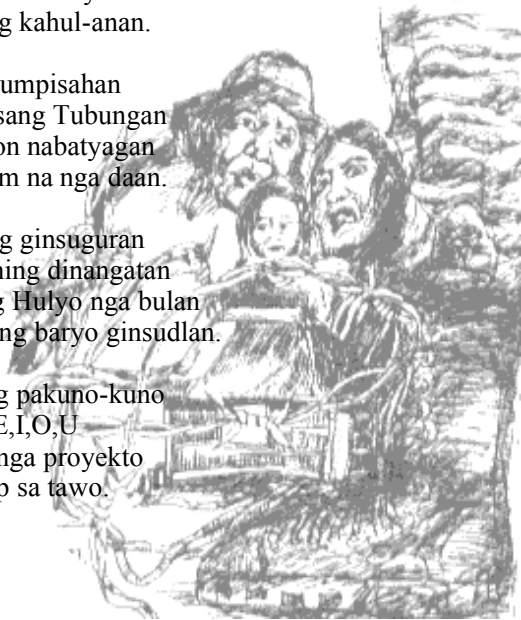
(Tono: *“Bunga sang Bakhaw”*)

Mga kauturan, inyo nga pasugtan,
Kami sa pag-asoy sining kasaysayan
Pagpaambit liksyon, amon katuyuan
Agud malikawan dakung kahul-anan.

Ini nga pagsaysay akon umpisahan
Sa baryo Igpaho sakop sang Tubungan
Kakugmat kag huol amon nabatyagan
Mga mangunguma gutom na nga daan.

Aton nga patpaton anong ginsuguran
Agud nga mahangpan ining dinangatan
Tuig nobentay otso sang Hulyo nga bulan
Sang Philippine Army ang baryo ginsudlan.

Balon ang paniplang kag pakuno-kuno
Sila magatudlo sang A,E,I,O,U
Dal-an generator, koop nga proyekto
Matudlo karate, pahagup sa tawo.

Sang isa ka tuig na ang nagtaliwan

Ang baryo Igbahu, CAFGU natukuran
Ginatus nga sweldo sila gintawtawan
Kag bangud sa gutom sila napilitan.

Kag diri naglala kakugmat kag kulba
Kon ila kontroler mahubog sang tuba
Sa mga sibilyan armas ginataya
Himuon nga tatlo kay Manong nga mata.

Makahalanusbo kag sakit sa tanan
Inosenteng bata kabuhi nawad-an
Kakulba sa NPA, CAFGU hinadlukan
Ginkablit ang garand si Nene nalukpan.

Madamo pa kunta ako sang masaysay
Kaangay nga krimen, abuso pamatay
Buhat sang militar sa ibang barangay
Halin pa sang una sila ginatamay.

Antes ko tapuson, akon lang matugon,
Ining inagihan kuhaan sang liksyon
Ang aton nga baryo indi gid maglinong
Mientras may militar sa aton maglumon.

Indi ta pagtugtan nga sila magpugad
Magtukod ditatsment sa aton nga higad
Pag-entra sa CAFGU di magpasimpalad
Sa garuk nga gubyrno indi mag-alagad.

Ambus sa Malinao
(tono: *“Probinsyal Jail”*)

Sa inyo nga tanan ini pamatian
Ako magaasoy isang kasaysayan
Sa banwa sang Tapaz, suba
sang Malinao
Lupok sang NPA liwat nangibabaw.

Laum sang kaaway NPA nadula
Kag ang rebolusyon dayon nga naguba
Ang wala nasayran sang mga pasista
Ining paghimakas gamakot nga baga.

Sa mga paglisa, Partido nanadlong
Ini ang naghawan sang aton pagsulong
Sa sini nga hublag nagpasig ang pwersa
Ini nagadaku kaupod ang masa.

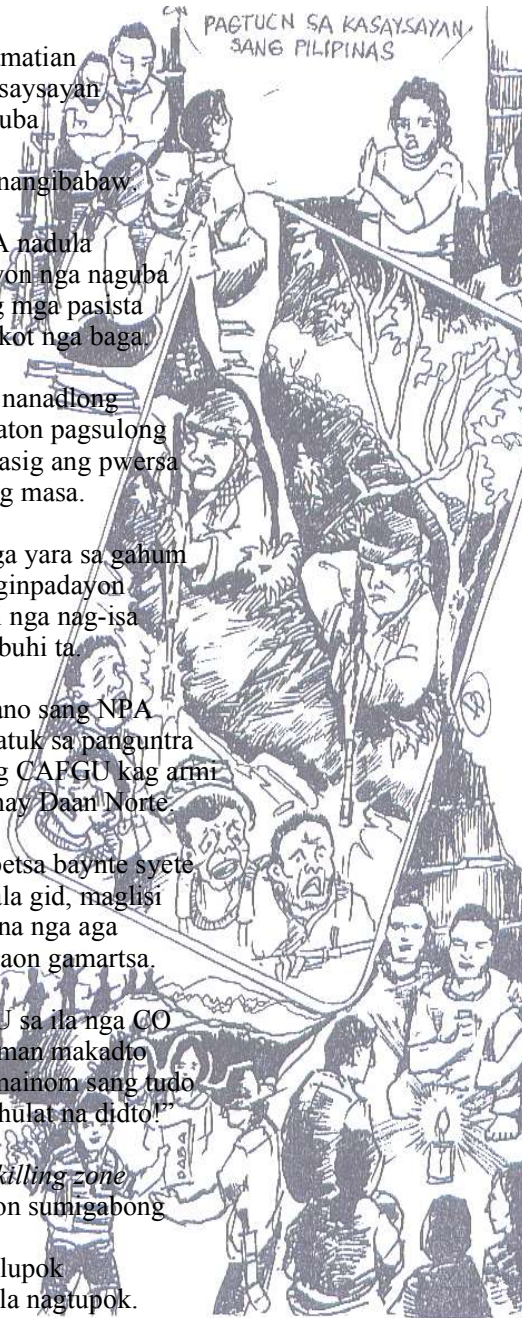
Samtang ang kaaway nga yara sa gahum
Pagpang-agaw duta ila ginpadayon
Ang mga tumandok labi nga nag-isa
Duta pangapinan, ini kabuhi ta.

Dayon kag nahuman plano sang NPA
Hangaway sang masa batuk sa panguntra
Ambusan sang yunit ang CAFGU kag amir
Halin sa ditatsment sa may Daan Norte

Septyembre nga bulan petsa baynte syete
Wala gid magpaltos, wala gid, maglisi
Las otso y medya gid sina nga aga
Iskwad sang kaaway kitaon gamartsa.

Hambal pa sang CAFGU sa ila nga CO
"Maupod ako, Sir, diin man makadto
Busgon tang ginhawa, mainom sang turo
Vice mayor Gardoce gahulat na didto!"

Anay nakasulod sila sa *killling zone*
Ang una nga lupok dayon sumigabong
Sinundan sang barak
way bugto ang lupok
Kalayo sang hublag sa ila nagtupok.

Apat ka kaaway ang napatay sadto
Isa ka CVO gintaming sang tudo
Sang armi'ng pilason nga nakapalagyo
May ara pa tatlo nagkuyampad tudo.

Ang mga NPA antes nga mag-atras
Sa syete minutos nga away nagpuas
Ila nga ginklening ang tatlo ka armas
Kalipay sang hublag,
bunga sang kakahas.

Nagsinadya ang masa, kaupod sa Panny
Lakip kaalyado nga tampad kag tunay
Nagdaog ang ambus sila gkalipay,
Ang ini nga aksyon lapdos sa kaaway

Ang mga pasista ay namarasman
Sila ang nakibot hinampak ang dughan
Sa amo nga tion ila nabatyagan
Padayon ang hublag, duta pangapinan

Kamo'ng mga armi,
CAFGU sang gubyerno
Ang inyo nga buhat
kontra gid sang tawo
Maghalin na kamo sa inyo serbisyo
Masa kag NPA mahusga sa inyo.

Sa mga kaupod. hangaway sang banwa
Sa sining hitabo liksyon tandaan ta
Diri gid magbulag sa handum sang masa
Ang tanan mahimo kon mag-ugyon kag

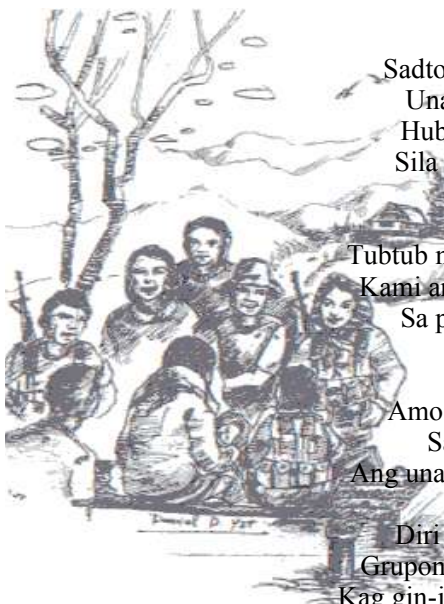
Kasaysayan sang Baryo

(ginbalay sang Grupong Kultural sang BHB sa Nabagatnang Panay, sa tuno sang "*Probinsyal Jail*")

Am *E* *Am*
 Mga kaabyanan, kari pamatian
 A7 *Dm*
 Akon igaasoy isang kasaysayan
 E *Am*
 Sang isa baryo sakop sang Tubungan
 E *Am*
 Amon paghimakas, mga kadalag-an.

(pareho ang kordes sa tanan nga istansa)
 Sang una nga tyempo sa amon nga baryo
 Mansig-mansiganay paghulag sang tawo
 Madamong kumplikto, away kag kagamo
 Hold-aper ginpatay ngalan si Costudio,

Sadto mil nuybe syentos sitenta'y otso
 Una nga nagsulod sa amon nga sityo
 Hubon sang NPA nga lunsay armado
 Sila ang tagpangapin sang pumuluyo.

Ila gintudluan mga taga-sityo
 Tubtub nakamuklat ang bug-os nga baryo
 Kami ang nag-ugyon, nangin organisado
 Sa pagrebolusyon maagum ang tuyo.

Ang katuyuan sining kahublagan
 Amo ang paghilway sa aton nga tanan
 Sa amon nga baryo diri umpisahan
 Ang una nga tikang pagbag-o sang tanan.

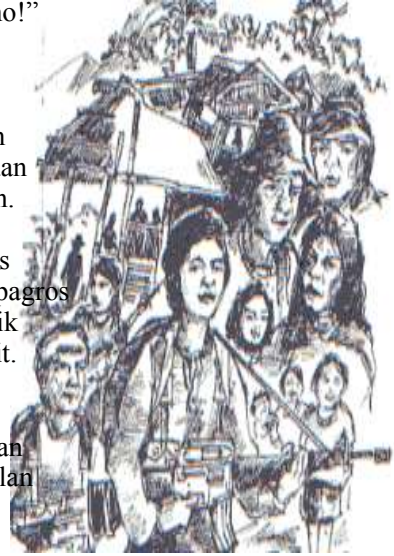
Diri kag ginlubad kumplikto sa baryo
 Grupong binuligay nagsanyog sang tudo
 Kag gin-implementar madamong proyekto
 Amon kabuhian may pagpaalibyo.

Dayon inatubang atake sang kaaway
Armi, PC, 'DF nga nagapamatay
Pinahug ang baryo, "surrender na kamo!"
Apang nagpadayon kami sa pagbato.

May daku nga liko amon kasaysayan
Natabo'ng paglihig sining kahublagan
Ang hublag nagluya, ang masa nalisdan
May ara'ng nagsipak RPA ang ngalan.

Sang mil nuybe syentos nobenta y dos
Ang hublag nanadlong liwat nga nagpagros
Paghulag sa baryo liwat nga nagpagsik
Matutom ang tanan ginkay-o ang halit.

Amon nga ginhalad amon kaanakan
Magpas-an sang armas NPA ang updan
May ara'ng namartir si Maki ang ngalan
Lima pa'ng nabilin upod pa sa iban.

Liwat nga nagbaskog amon nga pagbuylog
Sa hayag nga hublag kami nagtilibyog
Batok sa gubyerno nga nagapanunto
Upod ang militar, RPA nga grupo.

Sa subong nga tyempo nagagera tudo
Gubyerno ni Gloria, sang kano idu-ido
Labi nga naglala pag-antus sang masa
Sila ang gatudlo nga mag-alsa kita.

Gani pabakuron ang aton nga kubay
Aton nga batakon asosasyon nga tunay
Kag ang Partido amo'ng nagaubay
Aton nga paslawon gyera sang kaaway.

Malip-ot nga Sugilanon

Dalugdog sa Septyembre

ni Rio Roja

“Ka, paano kamo sadto nagaambus?” Nagapangape siya sa kusina sang pamangkuton ni Ka Batok. Waay dayon siya makasabat bangud may kasunod pa ini nga pamangkot. “May *dry run* man kamo antes mag-ambus?”

“Siempre gid lang,” sabat ni Ka Inoc kay Ka Batok.

“Sin-o ang *trainor* ninyo sadto?”

“Kami man, Ka.”

“Hu! Kamo lang?” Daw sa indi magpati si Ka Batok.

“Ni isa sa amon waay nakalapak sa ginabantog nga Isabela.

Waay gani bisan diri lang sa Calinog, kon sa diin una nga nag-organisa ang KM nga nangin NPA. (“Mga bisita ni Kumander Coroning “Waling-Waling” Chiva; ang asawa ni Mal-am Andres Togonon sang Dumangas.)

“Gani sin-o pa ang saligan namon? Maluwas kay Ka Tibs, mga lokal nga produkto tanan kami. Ang pila ka estudyante pareho sa akon rekrut sang lokal nga KM-SDK. Siling sang iban, may school bus complexion pa kuno kami. Ang pila kon maglahog sa amon mas brutal pa dira—puti itlog.”

“Sobra naman nga pag-ismol nila sa ikasarang ninyo,” komentaryo ni Ka Batok.

“Mas sobra pa kon tawgon ka nila: Nobols. “Walang yagbols.”

Nagkilinadlaw ang mga Pulang hangaway nga kaina pa gali nagapamati sa ila. Daw interesado sila sa estorya sang mal-am.

“Ano naman inang ginabida mo sa ila?” Daw sabdong nga pamangkot kay Ka Inoc sang bag-o nag-abot nga si Ka Celia.

“Bation sa ibabaw; sa payag.”

“Syering-syering sa mga kabataan, Ka. Ginakulit nila ako sa mga adbentyur kuno namon sadto,” sabat niya sa asawa.

“Matuod man. Bisan ako gani-- ang nabal-an ko sa inagihan ninyo sadto mga utod-utod nga estorya.”

* * *

“Mga kaupod! Ano sa inyo, ambuson naton ang mga BSDU? pamangkot sa ila ni KaTibs isa ka adlaw sadto sang Septyembre. Sa madumduman niya, tuig yadto sang 1974.

“Sugot gid ako, Ka.” Ugyon gilayon si Ka Manong sa amon CO sang AYP. “Kinahanglan matapna ang pagpang-abuso sang mga BSDU sa masa.”

“Kita lang?” pamangkot ni Ka Inoc.

“Huo. Sin-o pa?” sabat ni Ka Tibs sa iya. Bal-an niya ang buot hambalon ni Ka Inoc. Mas maayo kon hulaton ang iban pa nga kaupod. Bilang paniguro kinahanglan relatibo mas daku ang pwera mo batuk sa pangontra. Bisan dehado sa mga armas basta may superyoridad sa numero, bilin ni Sun Tzu. Tawo, indi armas ang makahulugang, siling sang kanta. Ugaling, malayo na sanday Ka Tonying. Sa timog-sidlangan sang Bukid Maeundong sila samtang sanday Ka Seloy sa Dumarayray River. Malapit na ini sa Bukid Nacuron. Ginatamwa na nanday Ka Seloy ang labing daku nga suba sang prubinsya-- ang Aklan River. Kag halin diri, magarhom na nila ang Bukid sang Angas sa Sentral Panay (nakatundang Capiz kag sentral Iloilo) kon sa diin nagahalin ang Pan-ay River kag Jalawod River. Sa katung-anan sini magakit-anay sila sang ekspansyon yunit sang Border Area Party Committee (BAPC) suno sa instruksyon sang ROC.

“Masaranggan naton ang target. Ginapat-ud ko,” pangpaisog buot ni Ka Tibs. Pila lang ka elemento sang BSDU ang banatan nila. Kag isa pa, maluwas sa detatsment sang Mina-a wala na sang makareimpors sa ila. Kon madinalag-on ang ila ambus, mamensar sang makaduha ang gusto naga-entra sa sining paramilitaryang hubon nga mga kadam-an buyong pareho kanday Tiloc kag Ponso. Ukon ang makawat nga si Sancho. Angay gid nga “BSHudiyo” ang panawag sa ila sang masa.

“Diin naton sila ambusan?” Halos dulungan ang ila pamangkot.

“Sa ilawod,” sabat ni Ka Tibs. Buot hambalon didto sa mga baryo padulong sa dagat lampas sa Mina-a. Sa mga baryo nga ini nagaagi ang taga-ilaya pakadto sa sentro sang poblasyon.

May ginakuris-kuris si Ka Tibs sa balas. “Diri ang maayo nga *ambush site*.” Kag gintudlo sa ila ni Ka Tibs, “Kita ninyo, malapit sa pangpang ang aton pagaplastaran. Diri gid nagaagi ang mga balsa.”

Pirme sila nagaagi sa nasambit nga lugar labi na kon tungang-gab-i kag nagapailaya sila. Mas madali sa suba sangsa bukid dahil nagapamalawpaw ang mga talaytay. Pero sang magtukod na ang detatsment sang PC, nagalikaw na sila mag-agi diri. Sa tantya niya, sulusobra duha ka metros ang kalayuon sang *ambush site* sa pangpang. Kasarangan gid nga target para sa pugakhang’.

“Huwebes subong,” Gintan-aw ni Ka Tibs ang iya relo. “Tama-tama. Sa Lunes naton sila banatan.” Tinda nga adlaw ato. Pihog magapailawod ang mga BSDU.

* * *

Excited halos tanan sila. Pero indi mahim-os si Ka Inoc. Yara ang iya pagduha-duha nga wala sila sang aktwal nga eksperensya sini. Mga bagito sila tanan, maluwas kay Ka Manong. Disiotso si Ka Sabas, ang pinakabata sa ila. Nagapanakada siya sa Hacienda Bino sa Negros sang abtan sang *martial law*. Baynte ang pangedaron ni Ka Tibs pero daw baynte dos na ang panghitsurahon sini. Upod siya sa disesais ka estudyante nga malunsar tani sang rali batuk sa *martial law*. Ginpunpon sila sa *six-by-six* ni Captain Orville Gabuna-- sila nga ginatawag “mga kaaway sang estado.” Sa pagsupak sang Proclamation No. 1081, walo ka bulan siya nga ginistaked sa Camp Pastor Martelino sa Kalibo. Pila ka bulan pagkatapos makaguwa, nag-upod siya sa hubon nanday Ka Inoc. Baynte tres anyos na gali siya, isip-isip ni Ka Inoc. Pareho sila ni Ka Temyong. “Malapit na kamo puksion sa kalendaryo,” lahog ni Ka Ganboy. Nagaeskwela ini sadto sa hayskol kon adlaw kag *waiter* sa restawran kon gab-i. Ang matuod, isa ka tuig man lang ang diperensya nila kay Ka Ganboy. Ah, hinugay pamangkuta sang iya edad si Ka Amang, mysteryoso ang edad sini. Pirme nagabataon kon may atubang nga mga dalaginding. Ang edad matuod! Sa mga lalaki daw waay ina kaso. Ang labing masubo--mga babaye. Sa pyudal nga kalibutan sang kaumhan, kon magsobra ka sa baynte’y singko, laun-laon na ang babaye. (May iban bangud sa may angkon nga itsura, ginasulusid-ing sang pareho man nga nalipasan ni Cupido. Pila lang ang ginswerte!) Pero, sa bag-ong katilingban nga sosyalismo pareho sa nadangtan sang China indi dakung problema ini. Halos pareho-pareho ang istatus sang lalaki kag babaye.

Nгаа nakasaboy siya sa estorya sang edad kag laun-laon? Ay, pahigad anay ina. Kag nagbalik sa paminsaron ni Ka Inoc ang ila pagka-bagito sa gera. Indi na paghambalon pa, nagakinahanglan sila sang eksperensya. Sin-o abi sa ila ang nakapalupok na sang pusil?

Si Ka Manong lamang. Bag-o siya mag-upod bilang giya nila, nakabari ini sang tawo kag napatay niya. *Self-defense*. Mabuot siya nga tawo, suno sa iya mga kasimaryo kag amo man ang siling sang iban pang baryo. Maluwas sa iya koprasan, nagapanglagari si Ka Manong sang kahoy. Isa ka adlaw sadto, ginsulong siya sa iya balay. Naigo sang bangkaw ang iya kamot gani napilitan siya nga luthangon ang tawo. Nakaggwa si Ka Manong sa prisohan pila ka bulan antes ang *martial law* bangud piyansado.

Luwas sa iya, sin-o pa? Si Ka Tibs?

Suno sa syering niya, nakapasakop si Ka Tibs sa bakbakan kontra sa mga pasistang Metrocom sa UP Diliman Commune.

Ugaling palupad kuwitis kag haboy *pillbox* man lang ato. Indi gid lukpanay sang mga pusil.

OK...OK. Maluwas sa iya, sin-o pa ang may baho pulbura? Wala.

Sa malip-ot nga pulong, halos tanan sila mga Boy Scouts nga nag-inisyatiba sa pagtukod sang hangaway sang banwa. Pareho kandy Kumander Benjie kag Kumander Tangkad sa Bikol. Pero wala magpabaya ang sentro sang Partido nga amo na lamang ang ila kahimtangan. Nagpadala ang ROC sang isa political officer sang Pebrero kag kadre militar sang Hunyo 1973. Sa malain nga palad, waay makalab-ot sang anum ka bulan si Ka Abon (Roberto “Boy” Aperucho). Antes ang Piyesta Minatay naambusan sila sang PC kag BSDU sa isa ka baryo sang Malinao, Aklan. Naubos ni Ka Abon ang duha ka magasin sang iya .45 nga pistola antes mabugtuan sang ginhawa. Si Ka Omeng, nga isa man ka kadre militar, ang nagbulos sa iya. Demoralisado na gali ini. Ulihi na nila nahibal-an sadtong Nobyembre sang mag-AWOL kag sumurender ini sa kaaway. Lima na lamang sila ang nabilin sa pwera nga sadto nag-abot sa kinse katawo. Waay sila nangluya. Nagsumpa sila sa kada isa nga tubtub may ginhawa padayunon nila ang rebolusyonaryong paghimakas tubtub sa kadalag-an.

Yudiputa nga “Bagong Lipunan” mo Macoy! Yudiputa sa agalon mong Imperyalismong Kano!”

Naghingabot sila sang Paskua sadtong 1973 sa kapatagan sang nakatundang naaminhang Panay.

Bumalik sila sa kapatagan pagkatapos sang pila ka bulan. Sadtong tatlo pa lamang sila, gin-operasyon na sila sang PC kag pulis. Wala sang nakit-an, si Totoy, ang pito ka tuig nga anak ni Ka Fausto, ang ginbihag nanday Sarhento Umang kag Sarhento Purico. Blackmail sang kaaway. Pero waay gintukob ni Ka Fausto ang paon. Waay siya magsurender kag si Totoy ginpriso sang anum ka bulan sa Camp Martelino sa Kalibo. Si Totoy posible ang labing bata nga detenido pulitikal sa kasaysayan sang “Bagong Lipunan.” Waay na makaeskela si Totoy.

Nakapanimaho liwat ang mga impormer ni Macoy sang gintukod ang pito ka tawong iskwad nila. “Ragtag army” ang panawag ni Macoy sa ila nga nagahandum kuno magpuhan sang demokrasya agud ipangibabaw ang komunismo sa solo nga Kristyanong pungsod sa Asia. Labaw ang iya paghikay sini. Sa pihak nga bahin, ngaa labaw man ang iya pagkataranta sa “ragtag army” nga ini? Mga paltik kag kutsiyam man lang ang hinganiban sini.

Ginpadulhog sang kaaway sa mga minuro--sentro sang baryo-- ang mga tawo, baka kag karbaw sadtong bulan sang Agosto

1973. Ginsuyod sang isa ka gatos nga komposit sang PC kag Kamagong Army ang binukid sang Banderahan pakadto sa Balinasayaw tubtub ang Anapog sa pagpamuno ni Captain Gabuna. Apang daw mga bulag ang mga buyong nga suldado nga nagadakop sang mga maya. Si Manong Edong ang ila gindakup. Anong kawsa? Ngaa nagabasa siya sang *Philippine Free Press* kag *Reader's Digest*? Ginbakol siya bisan nga ginakilala nga pamilya sa banwa kag nangin konsehal pa gani ini sang baryo. Amo yadto ang “accomplishment” ni Captain Gabuna. Samtang ang ginapangita nila nga pito ka tawo, nakabuslot na sa mga ilaya nga binaryo sa kunsaran sang nakatundang naaminhang bahin sang Madyaas Mountain Range—ang binukid sang Natpic, Kanu-adya, Sacpao kag Condong sa mga banwa sang Ibajay, Pandan, Sebaste kag Malinao.

* * *

Nag-umpisa sila nga wala sang armas.

“Indi ini eksaherado nga estorya. Ukon padramatik epek,” tuad ni Ka Inoc kanday Ka Celia kag Ka Batok. “Solomente polyeto lamang nga LGS ni Mao Zedong ang dala namon pakadto sa uma. Wala kami sang madala nga armas bisan pangdepensa. Kay ultimo eskopita, indian target sinurender pa sang nakugmat nga masa. Bal-an ninyo nga sang gindeklarar ang martial law, dinaog ni Diktador Macoy sa psywar ang sin-o man nga nagasugid nga pinakamaisog sa ila lugar. Naubos halos ang mga armas—patented man ini ukon paltik nga pusil.”

First year sa hayskol sadto si Ka Celia kag sa madumduman niya, tuman nga nangiyasan ang mga tawo. Pag-abot sang gab-i ang mabatian lang amo ang mga hutik-hutik sang mga tawo. May dalunggan ang duta, paandam sang mga tigulang. Gani alas siyete pa lamang sa gab-i wala na sang mga hubog sa baryo.

“Pero may nabilin pa man gali nga makahang nga mga tawo. Kag amo ina kon ngaa amat-amat nakapatuhaw kami sang mga armas. Ang una, isa ka paltik nga Danao Magnum .22 rebolber. Upod ang gin-organisa nga mga bakero, ginlightong namon ang posible talaguan sang mga baril.” Pag-abot sang Bag-ong Tuig sang 1973, isa ka alyado ang naghatag sa ila sang isa ka .45 kalibreng pistola kag apat ka granada. “Daku ang kalipay namon. Nagabatu na ang masa sa diktaduryang US-Marcos!”

“Nakatipon kami sang ulihi sang armas para sa isa ka iskwad sang Armadong Yunit Propaganda (AYP). Pareho bala sa mga Vietcong nanday President Ho Chi Minh kag General Vo Nguyen Giap. Indi bala nga si anhing Ka Eman Lacaba sa iya binalaybay iya ini ginatawag, “*Mga suldado nga waay sapatos.*”

“Nagapati ako nga waay sapatos kamo sadto. Pero bisan

tsinelas waay gid kamo?” Indi halos magpati si Ka Batok.

“Ok kon indi kamo magpati, pero ina ang matuod. 1980 na kami makasuksok sang tsinelas.” Daw panugiron kay “Dear Tiya Dely” ang pagsaysay ni Ka Inoc. Inaatubang niya si Ka Celia. “Ang una nga hubon sang NPA nga nakita mo may mga tsinelas na, di bala?” Kumporme man si Ka Celia. “Nakabenepisyo na sadto ang masa sa pagpatuman sang rebolusyonaryong reporma sa duta. May inugbakal na sila sang habon kag tsinelas.” Nadumduman pa ni Ka Celia nga ang mga kaupod sadto waay bisan duyan ukon trapal nga plastik. Kon diin nga talapahan ukon payag man maabtan sang dulom didto sila matulog. Kon kis-a, sa puno sang madabong nga kakahuyan kapin kon tingadlaw. Daw si Robert Stevenson si Ka Inoc sa pagpili sang nagabanig nga bituon. Ang Balatikon—Northern Star siling ni Ka Joema. Romantiko nga eksena. Ugaling, ang Nanay ni Ka Celia indi makabatas. Gani, isa ka gab-i sadto sa ila balay ginpatulog ang ila “mga bisita.”

“Pero waay-waay ina,” pakadlaw nga sugpon ni Ka Inoc. “Kon naabtan ninyo siguro ang mga armas namon sadto, basi makakadlaw kamo. Kon indi, abuton sang kaluoy. Ginatago namon sa masa ang naputos sa plaster nga mga bala sang pugakhang.”

Wala na naabtan ini ni Ka Celia. Ang yunit nga nagsaka sa ila balay armado na sang isa ka M16 armalayt, duha ka *patented* karbin kag isa ka shotgun nga Remington.

“May paghikay nga nagsiling ang isa ka pumuluyo, ‘Tabi... kamo maaway kay Marcos?’” Nagpaumod lamang kami dahil nagahambal sang matuod ang masa. Maluwas kanday Ka Tibs kag Ka Manong-- nga .45 kalibreng pistola ang armas nila, paltik tanan ang mga baril namon. Pareho nga *pistolized* pugakhang ang ginakaptan namon tatlo. Si Ka Ganboy. Si Ka Temyong. Kag akon nga “serbis.”

“De-baka ina,” siling ni Ka Manong sa de-dose (de-12) ko. Buot hambalon, bisan toro nga baka sarang sini matumba.

“Daw sumbag gali ni Muhammad Alih?”

Pero naalangan gihapon si Ka Inoc. Waay niya ini ginapakita. Modelo sila, ilabi na ang mga katapu sang Partido. Sila nga mga lider sang masa ang repleksyon sang pamunuan. Sa amo pa man, nagabalik sa iya paminsaron sanday Che Guevarra kag Fidel Castro sa Sierra Maestra sa Cuba. Huo, romantisista siya. Pero rebolusyonaryo nga tipo; indi ang tipo idealista. Pero matuod nga maayo sa ikapulo ang armas nanday Che Guevarra sadto. Nagapalyar, pero nagatinagaktak ang ila *pistol machine*. Waay na niya mapamangkot si Ka Sabas. Daw nagapungsyon man ang paltik nga karbin sini. Ukon si Ka Amang. Sa obserbasyon niya,

kumpiyansado ini sa iya Danao Magnum .22 rebolber. Labi na kon makasuksok ini sang Philcag.

* * *

Paano ang *dry run* ninyo?”

“Gin-ilog-ilog namon sanday Fernando Poe, Jr. Si Franco Nero. Kag si Charles Bronson.”

“Ano?!” Bola...” Indi lang si Ka Batok ang nagalungo-lungo, pati man ang mga Pulang hangaway. (Si Fernando Poe lang ang kilala nila sa ginsambit ni Ka Inoc. Ugaling daw lahug-lahog man lang ini sang Mal-am.)

“Tuod! Amo ina ang natabo. Waay na kami sang masaligan pa. Kag indi bala siling ni Chairman Mao: *Magtuon sang gera sa paglunsar man sang gera*. Ginsapraktrika namon ina.” Nagakumpasan si Ka Inoc agud ipaabot ang iya punto.

* * *

Nagaagaw-agaw ang dulom kag butlak sang adlaw sang makabugtaw sila. Dapat alas sais didto na sila plastado sa *ambush site*. Kinapoy sila dala sang halos bilog nga adlaw nga lakat. Dugang pa, managob na ang gab-i sang magtulog sila bangud sa indi mauntat ang estorya sang masa. Upod si Mayong, ang anak ni Tatay Ige, madasig nga nagdulhog sila sa Ibajay River. Nagsuhot-suhot sila sa kakayuhan, kapakulan kag katigbauan. Ugaling sang sa may mga *igang* na pwersado nga maghinay-hinay sila. Gamay nga sipyat lang, mapilas ang imo dapa-dapa. Maayo kon madamol na ang kibol sini kay indi mahalalian.

Indi na pareho sa ginalauman nila nga duha ukon tatlo ka dupa ang kalayuon sang pangpang sang suba. “Naghalin na ang agi sang tubig,” paabot ni Ka Manong kay Ka Tibs.

“Sadtong Hunyo pa ulihi nga pag-alihid naton sa pangpang nga ini. Septyembre na kita subong.” Wala na nila ginhibalo ini, nagbag-o na gali ang ginaagyan sang suba. Imbestiga anay bag-o ang analisis, pahanumdom ni Lenin. Makapila ka beses na nga nagbaha.

“Tantya ko mga otsenta metros ang kalayuon sang pangpang.” Kalkulado ini Ka Manong bangud manuglagari siya sang kahoy. Suno sa mga mangangayam mahina na ang epekto sang bala kon amo kalayo ang target. Epektibo sa lapitanay ang ila mga baril. *Close combat*.

“Indi bale,” paumpaw ni Ka Tibs sa ila. “Amo ini ang himuon ta.” Gindetalye niya ang ang istratehiya kag taktika. “Maathag ina sa inyo, Ka?”

* * *

May nagaagi na nga mga balsa. Isa, duha, tatlo. Apat na ang nakaagi nga balsa. Dugay-dugay mga alas siyete asta alas otso

makawiwili tan-awon ang nagalinagsanay nga mga balsa sa Ibajay River. Human ini sa butong, pakol ukon tablon. Naghalin pa ini sa Nalanao, sa Nalatang, sa Malbog, sa Yawan, sa Mina-a, sa Cabutos, sa Aparicio padulong sa San Jose kag ang iban deretso gid sa banwa karga ang sinaku-sako nga kopra, *tinuk-ol* sang lanot, binulig sang mga saging, kamote, balinghoy, gutao, gabi-tsina ukon hawayano. Ini ang balaligyaon nila nga halos pangayuon sang mga komersyante-usurero sa Aparicio ukon sa San Jose. Indi sila sang makabalibad. Nagalawig subong ang panahon sang Tigkiriwi. Sa Oktubre pa mag-umpisa ang ani sa mga bantud kag kaingin nila. Gamay gid lang ang mais nga patubas sang Agosto. Halos gin-agaw nila sa mga ilaga. Nagsamong man ang mga amo kay waay na sila sang mga pugakhang ukon bisan tuka-tuka ukon de-posporo man lang. Bismanok manok waay sarang igabaligya. Naubos ini salihid nanday Sarhento Palikero. Ukon indi gani, ginatiro sang mga BSDU, sugot man sila ukon indi. Suno sa mga taga-baryo, halos puno na sang mga bulbol sang manok ang *foxhole* nila sa kampo.

“Ay, abaw! nagapatambok ang opisyo sang mga buang. Sumsunan kag tuba kon hapon asta gab-i,” palanambiton sang masa sa ila. Tumambi man ang isa pa ka masa: “Pati gani mga asawa sang iban ila ginabulos-bulosan sa kampo. Bismanok asawa pa ini sang mga BSDU. Indi lang duha ukon tatlo. Siling pa ni Rosing: Oy... indi lang ako ang kerida ni Sarhento.”

“Sanday Boy kag Bondying ginpakutkot nila sa pangpang sang Ibajay. Ginpahog sila nga ilubong sang buhi kon indi magsugid diin ang mga NPA. Pwerte ang hilibion sang duha ka bata. Waay kami sang mahimo. Sila ang layi.”

“Si Kapitan Rustic? Ay, indi masaligan ang traidor nga ina. Siya ang nagreport sa banwa pagkatapos matukod ang BOC. (Barrio Organizing Committee ang buot silingon sang masa.) Amo ina nga nagdagsa sa Mina-a ang isa ka gatos nga suldado sadtong Hulyo. Kag siya man ang may padihot kon ngaa ginlabo ni Tiloc si Dodoy. Gusto ni Kapitan Rustic nga mag-entra sa BSDU si Dodoy. Indi iya gusto ang isa.”

“Traidor gid matuod ining si Rustic. May adlaw gid ina sila, Ka,” siling nila sa masa sang magbulagay sila.

* * *

Sa tabuk sang suba, amat-amat nga nagaalabutan ang mga eskwela sa Monlaque Elementary School. Maathag katama sa teleskopyo ang nagapila nga mga bata-- ang iban sa ila aga pa katama

naghalin sa ila mga puluy-an. Anum ka baryo diri ang nagaeskwela sang elementarya. Sa ilaya nga mga baryo, ang Greyd Wan kag Greyd Tri isa lang ka kwarto. Kag isa man ang maestro sini. Amo man kon Greyd Tu kag Greyd Por. Lunes sang hapon nagahalin ang mga titser sa poblasyon. Matulog sila sa Naile ukon sa San Jose. Ang madasig-dasig, sa Monlaque mahingabot tulog. Miercoles sang aga masugod ang klase kag Biernes sang aga mapauli na sila sa banwa. Duha ka adlaw nga ABCD sa isa ka kwarto para sa duha ka grado. Ina ang iskema nga *continous progression* sang edukasyon ni Onofre Corpus. Dugay-dugay mabatian nila ang nagalanog nga amba. Ambahanon para kay Hitler-Macoy. “*May baaa-gong si-lang/Ang Baaa-gong Li-pu-nannn....*”

* * *

“Ara na sila!” Patunda ni Ka Manong nga naglumpat sa kahoy. Dali-dali nga ginsulod niya sa pak ang teleskopyo. Nautod ang pagpamahaw tani ni Ka Inoc sa pabalon ni Tay Ige nga kan-on kag *manamsi*.

Sang maglaaw sila, tumampad ang duha ka BSDU nga nagasakay sa balsa nga kawayan. Waay sang nagasunod nga balsa kanday Teban. Siya ang nagatukon sa unhan samtang si Sancho nga nagaulibay sang karbin ang sa naulihi nga bahin. Ginkasa ni Ka Inoc ang iya pugakhang samtang nagakuba-kuba ang dughan niya. Tion sang paghusga. Pero, malupok ayhan ining de-baka ko? Nagaduha-duha pa ang iya kaugalingon. *Ay, gera na ‘ni!*

Daw mga simaron nga nakaguwa sila sa toril. Nagadagubdob ang bakolod sa katorse ka dapa-dapa nga nagpinalumba dalagan-saruson sa ila mga pangontra, kag daw sa isa ka kumpas lang dayon sila luhod sa balas kag magpuntirya. Ala-Andres Bonifacio sa Balintawak nga nagmandu si Ka Tibs, “Banat!”

Sunod sa “*Ka-Blamm!*” sang .45 nga pistola sang ila CO, halos nagdulungan nga dumaguob ang “*Ka-BLOOMmmmm!!!*” sang mga pugakhang, dason ang “*Pring-pingg-pinggg!!!*” sang matagsing nga karbin kag .22 Magnum rebolber. Nalunod sa daguob nga daw pangisog sang pumuluyo sa pasistang kalantahon nga “Ang Bagong Lipunan.” Kutob sang magluntad ang *martial law* ni Macoy duha ka tuig ang nagtaliwan subong pa lamang makabati ang pumuluyo sa Ibajay River sang mga linupok nga sa Bag-ong Tuig gid lang nila sadto mabatian. Sa una nangiyasan sila, kag amo man ang mga *maya-costa, antuyamis, pelago, titit, dekorot*; apang sang ulihi, daw nasadyahan man ang mga ini. Nahibal-an ayhan nila nga indi sila ang ginapuntirya sang mga bala? May ginapuntarya ang mga bala nga ini. Makadali ang pagkatublag sa ila kay nagbalik ini sa paghapon sa kakahuyan kag katigbawan kaangay man sa mga

pumuluyo nga sa unang linupok nakibot, naglinapta sa malapad nga bakolod sang Ibajay River. Sanday Sancho kag Teban lamang ang wala maumpawan kay daw ang ila nakit-an mga murto kon ngaa sila nagdinalagan. Pabalik sa ilaya, sa ilaya masugid ining duha ka BSDU —mga maasab nga ayam-ayam nanday Sarhento Palikero. Ang mga linupok nga nagsug-alaw sa ila daw dalugdog nga nagguba sa kalinong sang Ibajay River sang adlaw nga ina sang Lunes bulan sang Septyembre.

Lubos ang kalipay ni Ka Inoc sang damaguob ang iya pugakhang. Nag-upod sa mga aso sang pulbura nga pinalid ang iya mga duha-duha. Nian, daw may pakpak ang iya mga tiil nga nagasunod kay Ka Manong. Ginalagas nila ang duha ka BSDU. “Balik! Balik!” singgit ni Ka Manong sa ila. “Siling ninyo makaon kamo atay sang NPA. Ti, ari na kami.” Sang ulihi, nakita nila sa pihak nga pangpang natumba si Sancho. Dungan sa paghaplak ang pagbulit sang dugo sa likod niya. Naigo nila ang makawat nga si Sancho. Ginpasegundahan siya luthang ni Ka Inoc.

Plik!

Umido?”

“Kasahon mo liwat,” maabtik nga sabat ni Ka Manong kay Ka Inoc.

Sus! Abi ni Ka Inoc *semi-automatic* ang ginakaptan niya. Daw makadlaw siya. Nalipat siya nga kasa, pitik ini. Kasa, pitik; kasa, pitik kay paltik nga *shotgun* kag indi ini Jorgensen *pistol machine* ni Che Guevarra.

* * *

Nagadamo na ang mga tawo sa tabuk sang pangpang. Ang iban nagayuhom-yuhom samtang ang iban naman ngisi nga may buot silingon. Maluwas sa nailaya sang Mina-a, kadam-an sa ila subong pa lamang nakakita sa ginasugid sang mga awtoridad sa banwa nga mga NPA. Pero iban ang paghingadlan sini ni Sarhento Purico sa ila.

“Nakakita kamo sang mga amo sa inyo baryo?” pamangkot sa ila ni Sarhento Purico.

“Huo, ‘Gent. Didto sa amon balay ginakadenahan kay basi makabuhi,” inosente nga sabat naman nila.

“Gago! Este... mga New People’s Army. NPA ang buot silingon ko,” paathag ni Sarhento Purico.

“Madamo gid lang dira sa inyo baryo, ginatago lang ninyo,” nagaakusa nga nag-entra si Sarhento Umang sa ila.

Buas, tinda mayor sa poblasyon kag kon magkita sila ni Sarhento Purico ukon ni Sarhento Umang, sin-o ayhan ang maisog magsugid sa ila nga may nakita sila nga mga amo pero waay man ini sang ikog. Kay ang nakita nila may dalugdog kag kalayo nga dala.

Samtang naga-estorya ang masa, ni isa sa ila wala sang nagsapupo sa BSDU nga natumba. Padayon sila sa pag-ilog pakadto sa tinda sa San Jose. Sadto ining mga BSDU laum mo tag-iya sila sang Ibajay River. Kag kon hubog bisan sin-o lang luthangon ukon lab-on ang masumalang sa dalan. Tan-awa si Tay Oteng, panit lang nagahabil-habil sa liog niya. Kag karon nga naambusan sila, ay abaw! daw manok nga napus-an sang itlog nila.

Pweee! *Mirisi* nila!

* * *

“Ti, ano gali natabo sa detatsment sang PC sa Mina-a, Ka?”
uisisisa ni Ka Batok pagkatapos sang mahaba niya nga estorya.

“Matuod waay namon mapatay ang duha ka BSDU ukon bisan naagaw ang armas nila. Pero daku ang epekto sang pinakaunang ambus.”

“Ngaa?” Interesado si Ka Celia nga mahibal-an ini.

“Kay man natabog namon ang mga kaaway sang masa.”

“Paano?” nangayo detalye si Ka Celia.

“Sang magreport si Teban sa ila kampo sa Mina-a pagkatapos isa ka oras nga dasma-dalagan, naurungan kag nanglapsi Sarhento Palikero. Daw binaliw siya. Nagtiyug-tiyog siya sa sulod sang kampo. Gani si Sancho alas onse na gindala sang balsa sa ospital sang banwa. Masunod nga adlaw, gintaltal ang ila kampo kag nag-alsa balutan sanday Sarhento Palikero. Sa dakung kakulba, waay magpaulihi si Kapitan Rustic. Nagsunod man siya sa paglayas sang mga BSDU, impormer kag pamilya nila.”

Isa ka simana makaligad sina, hilway nga nagpinaligo ang bilog nga AYP sa Ibajay River. “Pagkagab-i ginhiwat namon ang pulong masa. Isa sa nagtambong amo si Nong Norbing. Daku ang pagpasalamat niya sa mga kaupod bangud napalayas si Sarhento Palikero sa baryo. Sa unang inadlaw man lang nangin masinulub-on ang iya asawa.”

Ginsaway ni Ka Celia si Ka Inoc. May lamod sang sobinismo ang sugilanon sang iya bana. #

Glosari

Isabela - prubinsya sa Northern Luzon kon sa diin ginhanas ang madamo nga pulitiko-militar nga kadre.

² KM-SDK - gintingub nga Kabataang Makabayan kag Samahan ng Demokratikong Kabataan.

³ BSDU -Barrio Self-Defense Unit.

⁴ ROC - Regional Operational Command.

⁵ Pugakhang - paltik nga *shotgun* nga himo sa Iloilo

⁶ Kutsiyam - isa ka baridad sang *upland rice*.

⁷ LGS - Limang Gintong Silahas, tinipon nga lima ka sanaysay ni Chairman Mao Zedong.

⁸ igang – mabakod, matalom nga mga bato.

⁹ Tigkiriwi - panahon sang tig-gulutom umpisa bulan sang Hunyo tubtub Agosto.

Tinipik sang kasaysayan

ni MayaMor

Nalipay si Ka Lando nga nagkitaay sila ni Ka Amang sina nga gab-i. Nakalab-ot gid man sang ila yunit sa isa ka lugar agud makaistorya siya.

Nabatian lang niya ang ngalan ni Ka Amang. Asta sadtong dekada 80 nagaupod pa si Ka Amang sa Armadong Yunit Pangpropaganda ukon AYP.

Madamo sila sadto nga mga “Amang” nga nagpadayon sa pag-upod sa yunit AYP sang NPA. Mga katapu sila sang daan nga Hukbong Mapagpalaya ng Bayan ukon HMB. Si Amang Ale (Andres Togonon), Amang Mayok, Amang Doming, Amang Toray, kag ining kaatubang ni Ka Lando subong—si Amang Brad, ukon Amang sa malip-ot nga pagtawag.

“Kamusta, Tay...” sug-alaw ni Ka Lando nga ginadaho ang palad sa paglamano.

“Ari, mal-am na...” Sabat ni Amang, samtang nagahimutad sa iya.

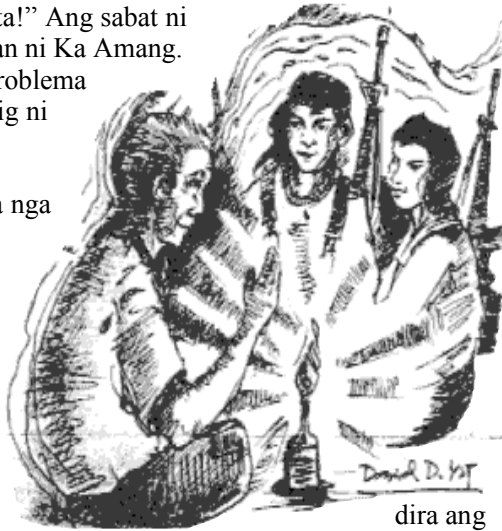
“Ay abaw, kadamo na gali sa inyo nga mga bataon!” Ginhakos sila tanan sang mal-am.

“Diin kamo nag-agi?” Pamangkot niya kay Victor, ang naggiya sa amon.

“Sa maayo nga ruta!” Ang sabat ni Victor nga paryente man ni Ka Amang.

“Wala kamo diri problema sa pagpahuway,” pasalig ni Ka Amang. “Didto ang haywey, diri ayon ang bukid...” Madasig niya nga pag-oryentar samtang ginakumpas ang kamot sa direksyon.

“Kon dira ayon, wala bugto ang katalunan pakadto bisan sa pihak pa nga probinsya. Ingkaso may balita ukon bunggo sa kaaway maayo nga ruta...”

dira ang

Naglawig pa ang ila pagsugilanon. Indi maharaw ang istorya asta ang kahublagan sa ikaduha nga pagpanadlong antes makatulog.

Kaagahon pa sila nagbugtaw. Mga duha ka oras lang ang tulog. Pagkatapos pangape, naggwa sila si balay. Si Ka Amang ang naggiya kag naggahit pakadto sa isa ka punsok sang talon. Didto anay ang yunit mapundo kag magpatawag sang mga istoryahon nga masa.

“Diri anay kamo para makapahuway man... pila ka gab-i nga daan nga nagabinukaw kamo... naeksperyensyahan ko ang mag-ekspansyon... wala tulugay kon gab-i. Bisin sa adlaw, tulog-manok!” Sambit ni Ka Amang. “Dul-ungan lang kamo diri sang pagkaon sang kabataan kay may kadtuan pa ako.”

Nagasunod sa yunit ang tatlo ka pamatan-on. Si Rudi, Bogs kag Ikoy. May mga anta sila nga ayam nga dala. Nagpabilin sila sang magbalik si Ka Amang sa iya balay.

“Mabulig kami Ka, sa pagbantay sa palibot... pahuway lang kamo.” Boluntad ni Rudi. Dayon nila plaster sa mga pamusod kag ginsabak ang ila mga idu. Nag-istorya anay sila sa yunit. Pagkatapos, ginsugilanon man ang mga pamatan-on.

Nagpahuway-huway sila. Wala magdugay, nag-abot na ang pagkaon sa panyaga.. Nabalik si Ka Amang sa ila ginpahuwayan agud mag-istorya sa ila. Liwat naman nga nagbalik ang pagpasiplat sang kasaysayan.

Madamo sang natun-an ang yunit nila ni Ka Lando sa ginsaysay ni Ka Amang. Paano naguba ang daan nga Partido kag HMB nga maluya na bangud sang sala nga linya sang mga Lava kag Taruc. Kag paano napundar asta nakapanggamot ang bag-o kag demokratiko nga rebolusyon sa pagpamuno sang Liwat natukod nga Partido upod ang NPA sa Panay.

“**Nadumduman** ko nga gin-impliltrar sang militar kag gin-gamit sanday Hipana agud waskon ang kahublagan sa Panay.” Saysay ni Ka Amang.

Abril 27, 1953, nakasulod ang hubon sang Pbilippine Constabulary (PC) sa kampo nga ginabasehan sang pamunuan sang Partido kag HMB sa Taroytoy, Libacao, Aklan. Wala kahibalo ang mga kaupod nga si Pablito Hipana nagsurender na sa kaaway kag nagtraidor. Gin-gamit siya sa pag-impliltrar sa mga kaupdanan upod ang mga PC kag magpakuno-kuno nga iya rekrut sa Iloilo. Apang mga PC na gali. Ginakuha lang nila ang kahigayunan agud ilunsar sang masaker sa pagtipon na sang mga kadre kag hangaway sa mitingan.

Mapait ang kasaysayan sa guya ni Ka Amang. Nag-abot sa 37 ang namartir nga mga kadre sang daan nga Partido, kumander kag hangaway sang HMB. Lapaw pa sa buko-buko sang tiil ang naula nga dugo.

Lima ang surbaybor, suno kay Ka Amang. Isa si Ka Amang Andres Togonon nga nagapamuno sang sesyon sang ginpaarakan sila sa mitingan. Gindakup si Ka Andres samtang ang iban nakapalagyo lakip si Ka Coronacion “Waling-waling” Chiva.

Septyembre 15, 1954, ang yunit nanday Ka Waling-waling upod si Ka Amang Brad nakaengkwentro sa Nalbugan, Calinog, Iloilo. Ginreyd sila sang PC kay gintudlo sang impormer nga si Manuel “Monie” Caspillo, katapu sang Philippine Ground Forces ukon PGF.

“Sa madumduman ko, amo na lang yadto ang katapusan nga pagkibo sang armadong pahimakas sang HMB.” Sambit ni Ka Amang.

Gindakup sila kag ginlupot sa Muntinlupa. Si Ka Waling-waling kag Ka Andres Togonon mag-asawa nga nagkitaay liwat sa bilangguan. Nauna nakaggwa si Amang Bravo.

Pito ka tuig nga nabartolina si Ka Andres sa mga 10 ka tuig niya nga pagkabilanggo. Hambal ni Ka Amang Ale sadto: “Amo sina kapintas sang nagaharing sahi... apang kon indi kita ang magpanindugan kag maghimakas, sin-o pa?”

Sang didto sa bilangguan sila ni Ka Andres kag Ka Waling-waling, nakaanak sila kay Eduardo kag nangin ihado ni Ka Amado

Hernandez, rebolusyonaryo, manunulat kag mamalaybay nga nabilanggo man sa amo nga panahon.

Ginlunsar ang Una nga Dungganon nga Kahublagan sa Pagpanadlong. Gintadlong ang mga kasaypanan kag liwat nga gintukod ang Partido Komunista sang Pilipinas sang Disyembre 26, 1968.

Sang gintukod ang Partido sa Panay sang 1971 sang wala gani 10 ka mga kadre, nag-umpisa ini sa pagpamuno sang kumprehensibo nga hilikuton sa rebolusyon.

Liwat nga naangutan kag daku ang papel nila ni Ka Andres kag Ka Waling-waling agud makapanggamot ang rebolusyonaryong hublag sa bahin sang sentral Panay.

Ang mga bataon nga kadre kag hangaway halin sa kabataan-istudyante, ila ginsapupo kag gintudluan. Liwat nga naangutan ang iban nga mga sadto katapu sang HMB kag nag-entra sa una nga mga iskwad sang NPA sa sentral Panay. Ang anak nila nga si Eduardo ukon Ka Dodong, ila ginhalad sa pagpadayon sang rebolusyon.

“Wala napalong ang baga sang rebolusyon didto sa Taroytoy, ukon sa Nalbugan.” Sambit ni Ka Amang Brad.

Matapos ang halos 19 ka tuig nga nagsilensyo ang pusil sang rebolusyon, liwat ini nga naglupok sang Hunyo 1973 sa Guinhulakan, Bingawan, duha ka kilometros halin sa Nalbugan.

Si Monie (ginsilutan sang NPA sang kamatayon) nga nagpareyd kanday Waling-waling sa Nalbugan sang 1954, amo man ang nagpareyd sa armadong hubon sa Guinhulakan. Ugaling, indi na ini hubon sang HMB. Yunit na ini sang 18-ka tawo sang NPA. Upod diri sadto si Ka Amang Brad, si Ka Dodong (anak nanday Ka Waling-waling kag Ka Andres), Ka Elay, Ka Val, Ka Abel kag iban pa.

Alas dos sang hapon, nag-umpisa na ang linukpanay asta sang kasisidmon. Baynte dos ka kaaway ang napatay lakip ang kapitan nga CO sang PC. Namartir ang anom ka kaupod sa sini nga engkwentro: si Ka Gory, Ka Atilla, Ka Emil, Lito kag may duha pa.

Ini ang lupok nga nagsignal sang kamatuoran sang pagluntad sang kusog sadto sang NPA sa Nakatundan nga Kabisay-an. Pagpabando ini sang kamatuoran nga ang mga pumuluyo may saligan nga ila tunay hangaway.

Sugod sadto, naglain na ang dalagan sang kasaysayan sa rehiyon. Nagbaskog ang rebolusyon sadtong dekada 80. Ugaling nagluntad man ang paglihis. Sang dekada 90 ginlunsar ang Ikaduha nga Dungganon nga Kahublagan sa Pagpanadlong kag nahim-os na ini. Pagbukas sang bag-ong milenyo sang tuig 2000, maathag na ang mga

kadalag-an ka gang sustenido nga pagsulong lakip sa Panay. Diri sila naglawig sa pag-istorya kagab-i.

“Madamo sang mga liksyon ang nabilin sa inyo,” sambit ni Ka Amang. “Kapti lang ninyo kag padayunon ang naumpisahan namon nga wala pa natapos.”

Nagyuhom si Ka Lando. Malayo na ang naabtan sang rebolusyon sa isla.

Sirum na sang maggwa sila ni Ka Lando sa talon. Nanyapon sila kag naghakos kay Ka Amang sa pagpaalam.

“Makitaay pa kita...” Hambal sang Mal-am. “Halong Kamo!”

Nag-umpisa sila sa pagmartsa. Ginasugpunan nila ang kasaysayan.#

Komiks

Caduy: Propagandista sa Tanan nga Panahon

Nobyembre 1982, nabun-ag ang isa ka rebolusyonaryong propagandista sa Panay—si Caduy—bilang karakter sa komiks istrip sang Daba-Daba (DD).

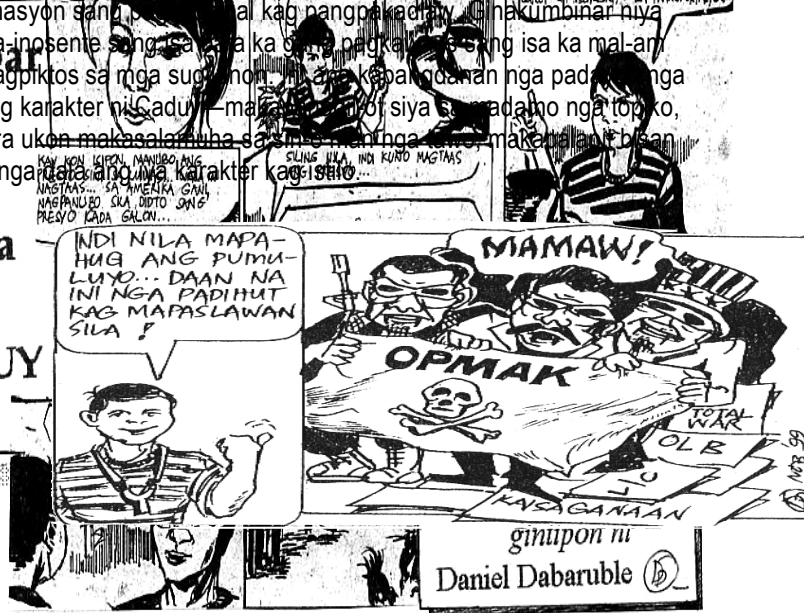
Nabun-ag siya sa kilid sang siiton nga pinuno sang pusog nga kawayan sa lindero sang Maasin kag Janiuay sa Iloilo. Panahon ini nga nagaluntad ang malawig nga tig-ilinit asta sa una nga bahin sang 1983, nagasagsag ang militarisasyon ka gang iya taga-alila—ang istap sang DD—padayon nga nagaatubang sang pagpanalakay sang 7thIBPA. Ginakungkong siya, ginprotehiran kag subong, 21 anyos na si Caduy nga nangin karakter sang komiks sa DD.

Apang ang pisikal nga itsura ni Caduy padayon nga bataon, sa edad nga mas o menus halin sa otso asta 10 anyos. Padayon nga nagasuksok sang istrayp nga tesirt, nagakulintas sang tirador, tanda sang tipikal nga anak sang mangunguma. Padayon nga nakapuroy sang itom kag may tatlo ka nahot sang buhok nga nagapisik sa iya alimpudwan. Ini tanan ang iya itsura nga makilala siya kon mag-upod sa mga kabataan kag tigulang kag

pamatan-ong nagpangita siya sang mga sa kumban kag kasayuran
 sang Panay nga madoot sang DD.

Bilang rebolusyonaryo nga propagandista para sa pagpangita sa mga tinaga
 kampanya kag aksyong masa. Paglapad sang mga tinaga bilang sa kumban niya

**sinalarangan
 nga mga
 istorya
 ni
 CADUY**

Bilan

9

DABA-DABA, Tuig 13, #2, Mayo-Agosto 1989

karakter, nainspirang ang istap kag ilustreytor sang DD nga ibun-ag siya
 bangud epektibo ang komiks para sa masa. Sa malawig na nga kasaysayan
 sang DD, indi magnubo sa walo ka ilustreytor ukon manug-drawing ang
 nagguhit sa itsura ni Caduy. Ini lakip na ang ilustreytor sang *Ang Bayan*
 sang napublikar sa Nobyembre 7, 2003 sini nga isyu ang isa ka artikulo
 angut sa DD sa Panay kag ara si Caduy. Madamo man sang mga kaupod
 kag masa ang nagapadala sang buhi nga inagihan agud paggwaon nga
 istorya ni Caduy sa DD.

Handum naton nga mapadayon ang tradisyon nga isa ka kahublagan
 ang kabuhi ni Caduy kag sang bilog nga pahayagan sang DD—ang
 padayon nga pagsuporta sang mga kaupod, masa kag kaalyado para
 mapadayon ang paggwa sini.

Ang masunod amo ang pila lang sa mga komiks ni Caduy nga naggwa
 sa DD sa nagkalain-lain nga panahon, kag nagkalain-lain nga ilustreytor. #

NAG-OPERASYON DIKIT : Caduy

Caduy: mimyograp, *Daba-Daba*, Nobyembre 1983

CADUY

Caduy: photocopy, Daba-Daba, Pebrero 1998

COMIK

SIN-O GID IKAMO NGA
MAREKLAMO?

KUMBEKA!
TAN-JAWON TA KUM EUN
GID SIYA KUTSO MAS-
PRAKTIS-AI

ISOPEGA

NGA LINTI?
KINAWANGAN MABAWA
OF HIMION KIDANG
TAMIN!

KUMARISA PA GID!
AGAD MABATAYAN NYA
KUS SLOI SANG NYA
PDRKATIG-A!

SEGI, IMATIG KO
NA ANG DEMANDA
NINYO...

numyogamp, DAB4-0424, TUG 8, # 2, MARSO-HUNYO 1984

CADUY

TIG TALANOM,
MAGAOBRA
SI CADUY
UPOD SA MA
BINIKANAN KAG
IBAN NEA
MGA HIMATA...

KAPURAO NA ENID SANG
KAHIMTANGAN, KAMAHAL
SANG NEA BALAKLON?

MO, KITA BAG-O SA SUBONG NEA
KAHIMTANGAN. MADUSAY NA INI NEA
PROBLEMA NEA GINAPAG-AN SANG
MGA MANGGUGUMANG NAGARANG
LANG NEA HIMUNG AMO ANG
PAGHILUSA SANG MGA ASSADOR
AGUD MAGDE MANDA NEA PAMBUBIAN
ANG RENTA SA BUTA BATOK SA
ILA ABAKON KAG SANG MGA
MAMIMUNON SA GINA MANG
DEMANDA SA PAGPAPAS
SANG ILA SUHLE MA KA
BUEG MAN SA ATON
ANG PANGAGYAWANAY?

HUD MANP LAMAK MO
NEA MAGAABOT SA P300,
ANG BILI JANG UKREA
KADA BAGI KUNYO WALA
ISTAK GALI KAY
GINATAGOP

NAGAFRINGHA-
PUNEMIA NA
KITA SA TASA-
LUMAPAVI NEA
GASTOS SA PRO-
DUKSYEN. SAMPANG
MANGUBO ANG FRES-
YOS SANG ATON
PRODUKTOS

INAGPADAYON SI
CADUY SA
PAGPAATHAG

SAMPANG BUYLOS KITA
NEA BUNKALAN ANG
DIKTADIRA. MAAGI SA
PABAY NEA PANGPROTESTA
SA DINI, GINABANDERA
MAN ATON ANG ATON
MGA DEMANDA KAG
SUNO SA NATUNAYAN ATON
SA MGA KAUPOD PADAYON
NATON NEA SAKDINGON
KAG ISULONG NEA
KAR MADAYON PASHI WAKAS
SA KALIMHAN?

MINYOGRAF,
DI BA-DABA, HUNYO 1987
TRIG 9, # 6

CADAY

SA DESPERADO NGA TULO NGA MA-KUMPLETO ANG OTSENTA KA KUMIPANWA NG CAFGU SA PANAY, GUNAPATOS; MAG-GAMPULIT NA SA NG LOKAL NGA OPISAL MILITAR NG PUMULUYO SA PAG-ENTRA...

"HAKIBAWA, SA LEON, LOLO..."
 PIN UA ANG MGA MAENTRA SA CAFGU PARA MA-TRENING NATON?

AWA KO PA INA HAPRIEN-ITAK SA BARO, SIR... INDI AKO MAKAPAKTA...

AWA NA SAIG MARMOD PA NGA SERENOSKA MAG-ATAGAWAN KITA BARO CAPTAIN...
 SA PULA O SA PUTI?

RESULTA, MAY NABRITAN GID IMAN NA MAG-ENTRA... ANG IBAN MAGANAWAN UNIG PAAGI SA PAKADITO SA MANILA... ANG IIBAN MAG-ENTRA APANG KOTI MAY TANGALIA IPALAESYO NILA ANG ARMS...

ADAPKE MAYO MAN NGA MAG-RELAHMO ANG PUMULUYO SA MGA BARO SA MEYOR...

GOBERNADOR... NGA PATAYON, PULATON, NIEA KITA KON INDI KITA MAG-ENTRA SA CAFGU? DHAAT MABUNASANG IMI!
 CAFGU: KONTRA-PUMULUYO!
 SILUTAN II!

